

Tracks in het hoger onderwijs

Onderzoek in opdracht van het ministerie van OCW

Anja van den Broek & Wouter van Casteren

Tracks in het hoger onderwijs
Anja van den Broek & Wouter van Casteren
Onderzoek in opdracht van het ministerie van OCW
ResearchNed, december 2018

© 2018 ResearchNed Nijmegen in opdracht van OCW. Alle rechten voorbehouden. Het is niet geoorloofd gegevens uit dit rapport te gebruiken in publicaties zonder nauwkeurige bronvermelding. ResearchNed werkt conform de kwaliteitsnormen NEN-EN-ISO 9001:2008 voor kwaliteitsmanagementsystemen en NEN-ISO 20252:2012 voor markt-, opinie- en maatschappelijk onderzoek.

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting	5
1 Inleiding	13
1.1 Aanleiding en vraagstelling	13
1.2 Aanleiding onderzoek	13
1.3 Vraagstelling onderzoek	14
1.4 Aanpak onderzoek	14
1.4.1 Oriëntatiefase	14
1.4.2 Data-analyse aanbod van tracks	15
1.4.3 Casestudies en interviews instellingen	15
1.4.4 Perspectief studenten	16
1.5 Leeswijzer	16
2 Visie landelijke stakeholders	17
2.1 Inleiding	17
2.2 Visie, aandachtspunten en verwachtingen bij tracks	17
2.2.1 Terminologie, afbakening en aantallen	17
2.2.2 Argumenten en strategische keuzes	18
2.2.3 Studenten en communicatie	18
2.3 Conclusies	20
3 Aanbod van tracks	23
3.1 Inleiding	23
3.1.1 Sectorale afspraken	23
3.1.2 Landelijke conversies	23
3.1.3 Individuele leerpaden en reguliere keuzemogelijkheden	24
3.2 Gegevensverzameling	24
3.3 Het aanbod van tracks	25
3.3.1 Het aantal tracks	25
3.3.2 Tracks naar sector	26
3.3.3 Tracks zonder samenhangend vertoon met de opleiding	27
3.3.4 Tracks die alleen worden aangeboden op een nevenvestiging, waarbij in het croho de hele opleiding is geregistreerd	28
3.4 Conclusies	29
4 Besluitvorming over en afwegingen bij tracks	31
4.1 Inleiding	31
4.2 Voordelen van een afzonderlijke croho-code	31
4.3 Voordelen van tracks	32
4.4 Overige, algemene overwegingen	33
4.5 Bijzondere redenen/situaties	34
4.6 Bekostigd versus niet-bekostigd onderwijs	35
4.7 Besluitvorming over tracks	35
4.8 Overwegingen bij context- versus rolspecialisaties	36
4.9 Conclusies	36

5	Communicatie over tracks	39
5.1	Inleiding	39
5.2	Communicatie van instellingen over tracks	39
5.3	Opleidingsbeschrijvingen: onderscheid track of opleiding helder?	39
5.4	Gehanteerde terminologie door instellingen en opleidingen	40
5.5	Verschillen in communicatie op websites	41
5.6	Verschillen instellingswebsites en Studiekeuze123	41
5.7	Voor- en nadelen van een croho-registratie van tracks	41
5.8	Conclusies	42
6	Perspectief van studenten	43
6.1	Inleiding	43
6.2	Hoe ervaren studenten het beleid rondom tracks?	43
6.3	Voorlichting over tracks	45
6.4	Gevolgen van tracks voor het diploma en het arbeidsmarktperspectief	46
6.5	Conclusies	46
	Bijlage 2: Korte typering casestudies	47

Managementsamenvatting

In opdracht van het ministerie van OCW heeft ResearchNed het aanbod aan tracks (specialisaties, richtingen, varianten) in het hoger onderwijs onderzocht. Hoofdvragen zijn wat het aanbod in het hoger onderwijs ongeveer is, welke overwegingen instellingen hebben bij het aanbod van tracks en of het aanbod van tracks voor studenten voldoende duidelijk is.

Deze vraagstelling is ten eerste besproken in korte (individuele) gesprekken met koepels, landelijke actoren en de studentenorganisaties. Vervolgens hebben de onderzoekers een download gemaakt van de bestanden van varianten en afstudeerrichtingen uit HODEX en het studiekeuzewebformulier (Studiekeuze123); deze bestanden zijn geanalyseerd. Met deze analyses als basis zijn websites van opleidingen bestudeerd en ook is een schatting (op basis van de analyse van het feitelijke opleidingsaanbod bij vijf universiteiten en vier hogescholen) gemaakt van de omvang van tracks in hbo en wo. Hierna zijn ruim twintig intensieve gesprekken gevoerd met opleidingsverantwoordelijken. Deze gesprekken hadden met name tot doel inzicht te krijgen in overwegingen om tracks in te richten. Tot slot zijn gesprekken gevoerd met 24 bestuurlijk actieve studenten van opleidingscommissies om na te gaan op welke wijze studenten de communicatie rondom tracks ervaren.

Onderstaand zijn op basis van de onderzoeksvragen de belangrijkste conclusies weergegeven.

1. Hoe ziet het landelijke aanbod van tracks eruit?

1.1 Hoeveel tracks zijn er naar schatting en welke typen tracks komen (het meest frequent) voor?

Bij tracks onderscheiden we allereerst twee hoofdvormen:

- een richting (specialisatie, profiel, major) behelst dat studenten na een gemeenschappelijk opleidingsdeel zich in de eindfase specialiseren;
- in een variant (programma, studie) is er vanaf of kort na de start een eigen curriculum. Veel varianten bieden zelf weer richtingen.

Er zijn daarbij twee hoofdwijzen van specialisatie te onderscheiden:

- een contextspecialisatie, waarbij er dezelfde leerdoelen zijn, maar in een verschillende context zoals bij de opleiding 'Event management' met een track popfestivals;
- een rolspecialisatie, waarbij het gaat om andere rollen, leerdoelen en beroepsperspectieven, zoals de opleiding Bedrijfskunde met een track sales management.

Tezamen biedt dit een matrix c.q. een algemene benadering voor de mate waarin verzelfstandiging tot een aparte opleiding kan of mag worden verwacht. Bij een richting met een contextspecialisatie ligt verzelfstandiging niet voor de hand, bij een variant met een rolspecialisatie mogelijk wel.

Bij het aanbod van tracks is het landelijk streven naar een verminderd aantal unieke croho-codes van belang. Bedoeling daarvan is om de transparantie van het opleidingsaanbod te vergroten, maar heeft tegelijkertijd ook geleid tot een diversiteit aan doorgaans wel goed beargumenteerde en duidelijke gecommuniceerde subrichtingen of tracks.

Er is in de praktijk een grote diversiteit aan tracks en er worden veel verschillende termen door elkaar gebruikt om tracks aan te duiden (afstudeerrichting, differentiatie, expertisegebied, graduation track, leerroute, major, minor, profiel, richting, specialisatie, studieprofiel, studierichting, studieroute, study path, uitstroomprofiel, variant). Er bestaat geen eenduidige definitie van tracks, met name als het gaat om richtingen, zodat tracks lastig te onderscheiden zijn van andere keuzemogelijkheden zoals minoren.

Soms zijn minoren onderdeel van een richting of specialisatie, soms niet, soms is de minor de specialisatie. Bij varianten is de afbakening van andere keuzemogelijkheden geen probleem, maar is juist het verschil tussen een opleiding en een track vaak zeer gering; varianten hebben doorgaans de *look & feel* van een zelfstandige opleiding.

De gelaagdheid van een opleiding kan soms ver doorgaan. Zo is er een voorbeeld van een masteropleiding die uiteenvalt in *clusters* met elk weer *varianten* en binnen die varianten weer *richtingen*. Ook komt het voor dat studenten van eenzelfde opleiding binnen verschillende tracks onderling weinig raakvlakken hebben met elkaar en onderling weinig verwantschap voelen. Maar dit is lang niet overal de praktijk. De meeste opleidingen met tracks kennen een groot gemeenschappelijk deel met ook tijdens de specialisaties inhoudelijke raakvlakken.

Er kan bij sommige opleidingen voorts sprake zijn dat losse keuzevakken of bestaande keuzeruimte wordt gepresenteerd als een specialisatie of bijzonderheid om de opleiding aantrekkelijk te maken voor studenten of om een vak meer te profileren. Het verschil tussen tracks onderling en tussen tracks en keuzevakken is dan niet altijd meer helder, zo ervaren sommige studenten dat. De samenhang binnen specialisaties kan dan ook minder duidelijk zijn; het komt voor dat binnen specialisaties meerdere keuzes zijn te maken, waardoor studenten specialisaties soms ervaren als labels op de keuzeruimte die ze binnen de opleiding toch al hebben. Voor studenten is het soms een zoektocht om binnen het diverse palet het verschil tussen tracks en andere keuzemogelijkheden helder te krijgen, ook in een vergelijking tussen instellingen. Onverlet deze kritische geluiden zijn studenten over het geheel genomen tevreden over de transparantie van de differentiaties binnen een opleiding en stellen zij ruime keuzemogelijkheden zeer op prijs. Een enkele keer is door studenten gemeld dat ze liever meer keuzemogelijkheden zouden hebben.

Uit het landelijke aanbod aan tracks is het lastig precies de aantallen te destilleren, omdat de beschikbare databestanden door instellingen op een wisselende manier zijn gevuld. Op basis van de data op Studiekeuze123 is een groot aantal websites van opleidingen (waarvan op Studiekeuze123 tracks beschreven staan) bekeken. Uit een data-analyse van gegevens over tracks die instellingen zelf hebben aangeleverd aan Studiekeuze123 komt naar voren dat negentien procent van de hbo-bacheloropleidingen richtingen kent en elf procent varianten, en dat tracks bij hbo-masters sporadisch voorkomen. Ook in de wo-bachelorfase komen richtingen (36%) vaker voor dan varianten (12%). In de wo-masterfase is er veelvuldig sprake van richtingen (43%) of varianten (27%).

Uit een quickscan van alle masteropleidingen bij vijf universiteiten en alle bacheloropleidingen bij vier hogescholen blijkt dat de bovenstaande schatting op basis van de databestanden van Studiekeuze123 waarschijnlijk een onderschatting oplevert van het werkelijke aantal tracks. Bij de masteropleidingen in het wo is op basis van de quickscan de conclusie dat tracks (richtingen en varianten) vrij algemeen voorkomen en dat – als er geen tracks zijn – er een grote individuele keuzeruimte is. Bij de bacheloropleidingen in het hbo is op basis van de quickscan in te schatten dat ongeveer de helft van de hbo-opleidingen expliciet richtingen (specialisaties) aanbiedt.

1.2 Zijn er tracks die geen samenhangend vertoon (lijken te) hebben met de opleiding?

Er zijn geen signalen dat er tracks zijn die geen samenhangend vertoon met de opleiding hebben. Bij accreditatieprocessen is deze samenhang een aandachtspunt en er zijn geen signalen van structurele onsamenhangendheid. Ook bij de casestudies in het onderzoek hadden de tracks een samenhangend verband met de opleidingen. Wel geldt dat er binnen brede opleidingen tracks zijn die *onderling* weinig gemeenschappelijks en samenhang hebben.

1.3 Zijn er tracks die alleen worden aangeboden op een nevenvestiging, waarbij in het croho de hele opleiding is geregistreerd?

In de casestudies is enkele keren bij hogescholen aangetroffen dat er op verschillende locaties van de instelling onder eenzelfde croho een verschillend onderwijsaanbod is met ook verschillende keuzemogelijkheden. Daarnaast is aangetroffen dat een opleiding binnen eenzelfde instelling op de ene locatie is aangeboden als track onder een brede bachelor en op de andere locatie als zelfstandige opleiding. In dit onderzoek is niet gebleken dat dit voor studenten onduidelijkheden oplevert.

1.4 Zijn er verschillen binnen instellingen in de mate waarin tracks voorkomen?

In het algemeen is er steeds per casus een eigen afweging van de voor- en nadelen van een track of van een zelfstandige opleiding. Sommige instellingen, zoals de Universiteit Utrecht en de TU Delft, hebben centrale kaders voor het opleidingsaanbod en de keuzeruimte daarbinnen en hanteren ook een centrale sturing daarop. Bij veel andere instellingen zijn faculteiten en opleidingen relatief vrij in het opzetten van tracks, binnen budgettaire en kwalitatieve kaders.

2. Wat zijn redenen voor instellingen om een track te starten?

2.1 Hoe komen instellingen tot besluitvorming over tracks?

Binnen de casestudies geldt dat bij ongeveer de helft van de opleidingen er grote autonomie is ten aanzien van de inrichting van tracks binnen bestaande opleidingen. Men kan aldus snel en flexibel inspelen op vernieuwingen. Bij de andere helft stelt het centrale niveau (het CvB) kaders en/of neemt het definitieve besluit over tracks.

Landelijke, sectorale afspraken over opleidingen-, profielen- en studierichtingenaanbod zijn met name in hbo-sectoren mede bepalend geweest voor de samenvoeging van opleidingen en een aanbod van tracks daarbinnen. Het stelsel van hoger onderwijs stimuleert in het algemeen niet om tracks om te zetten in afzonderlijke opleidingen en er zijn volgens geïnterviewden ook nauwelijks voordelen aan verbonden. De drempels voor een nieuwe opleiding worden als afschrikkend ervaren. Pas als een track echt niet (meer) past bij een opleiding wordt een eigen croho-opleiding overwogen, eerder niet. Wel biedt volgens sommige geïnterviewden een zelfstandig croho eventueel betere mogelijkheden om een eigen inkleuring en gezicht aan het onderwijsprogramma te geven. Anderzijds stellen veel geïnterviewden dat bij tracks er doorgaans ook voldoende mogelijkheden zijn om het programma een eigen cachet te geven. Voorts kan een zelfstandige opleiding als voordeel hebben dat er bij de accreditatie mogelijk meer gerichte aandacht is en de aandacht niet wordt verdeeld over meerdere tracks. Ten slotte komt het in gereguleerde beroepen, zoals in de zorg of het juridisch domein, voor dat er een nadrukkelijk verzoek vanuit het werkveld is om een zelfstandige opleiding in plaats van een track aan te bieden. Binnen Rechtsgeleerdheid is er bijvoorbeeld daardoor, conform de wens van de beroepsvereniging, een afzonderlijke opleiding Notarieel recht.

Uit de casestudies blijkt dat opleidingen een scala aan redenen kunnen hebben om tracks op te zetten. Onderstaand worden deze redenen in willekeurige volgorde weergegeven.

- De inhoudelijke motivatie c.q. de vraag vanuit het veld (bij werkgevers en studenten) lijkt steeds primair bepalend voor het tracksaanbod.
- Met tracks kan een opleiding contextgebonden (sector- of niche-specifieke) specialisaties aanbieden die nauw aansluiten op behoeften in het werkveld. Om werkgevers bij attractieparken tegemoet te komen is er dan bijvoorbeeld een track 'attractieparken' binnen de opleiding Leisure management.
- Bij private opleiders en ook bij deeltijdopleidingen van bekostigde opleiders zijn er veel werkende studenten. Die weten vaak goed wat ze missen aan kennis; zij willen vaker kennis die toegesneden is op hun eigen werkveld. Daarbij passen duidelijk afgebakende, gestructureerde opleidingen met veel gelegenheid om met contextgebonden tracks aan te sluiten bij de specifieke werkkringen van studenten.

- Jonge studenten zijn vaker gebaat bij brede opleidingen met diverse tracks, zodat ze nadere keuzes nog kunnen uitstellen; tracks geven voor hen vorm aan een gegroeide behoefte aan brede vorming en anderzijds individuele leerpaden.
- Tracks hebben een bijkomend voordeel dat ze een natuurlijke manier bieden om kleinschaligheid binnen grote opleidingen te organiseren. Een track moet daarbij volgens geïnterviewden wel groot genoeg zijn om community-vorming onder studenten en docenten mogelijk te maken.
- Tracks hebben als voordeel dat samenwerkingsprojecten met studenten van verschillende tracks sneller en beter opgezet kunnen worden.
- Met een track kan een instelling bewust de behoefte peilen aan een bepaalde opleiding.
- Met tracks kan aan bepaalde studenten bewust een sterkere identiteit meegegeven worden, door keuzevakken te bundelen die studenten een herkenbaar pakket bieden.
- Met tracks kan een opleiding nauw aansluiten bij onderzoeksthema's van de opleiding.
- Bij tracks telt switchen tussen tracks niet als uitval en een mogelijke numerus fixus is ook geen belemmering voor switchen tussen tracks.
- Voordelen van tracks zijn mede te duiden als de nadelen van de opzet van een nieuwe opleiding: een nieuwe opleiding brengt veel lasten met zich mee zoals een macrodoelmatigheidstoets en een extra accreditatielast. Een track binnen een bestaande opleiding wordt meer praktisch, efficiënter en goedkoper geacht en geeft meer flexibiliteit.
- Er was bij één opleiding (een bekostigde hbo-master van 150 studiepunten) sprake van een bijzondere situatie omdat verzelfstandiging van een track in dat geval zou leiden tot het deels verliezen van de bekostiging, omdat de nieuwe master nu niet in aanmerking komt voor bekostiging voor meer dan 60 studiepunten.

De behoefte aan keuzeruimte en individuele trajecten kan er anderzijds ook toe leiden dat er juist *geen gestructureerde tracks* worden aangeboden. Aparte tracks binnen het programma verstoren dan de opleidingsfilosofie van breed opleiden en van daaruit individuele accenten leggen. Een aanbod van tracks zegt daarom nog weinig over de feitelijke, individuele specialisatiemogelijkheden binnen een opleiding.

2.2 Wat is er gebeurd met tracks die in de afgelopen jaren zijn gestart?

Uit het veldonderzoek is in het algemeen af te leiden dat tracks weliswaar vrij makkelijk zijn te starten, maar dat dit doorgaans niet lichthartig gebeurt. Opleidingen hechten aan een robuust onderwijsaanbod. In de casestudies zijn meerdere keren mutaties gemeld; dat betrof ofwel een (voorgenomen) verzelfstandiging van een track ofwel een stopzetting van een track vanwege een geringe instroom. Primair leidend bij de instandhouding van tracks zijn vragen vanuit het werkveld (studenten en werkgevers). Meermaals is ook gesteld dat tracks zich gaandeweg, geleidelijk kunnen ontwikkelen en zo van karakter kunnen veranderen; thema's kunnen binnen opleidingen opkomen, een track worden en daarna zo aan belang winnen dat ze zelfstandige opleiding worden en vice versa. Elke track heeft daarbij een eigen context en ontwikkeling.

2.3 Wat zijn gevolgen en mogelijke voor- en nadelen van een eigen croho-registratie van tracks?

Voor een (croho)-registratie is een voorwaarde dat er een eenduidige definitie en goede afbakening van varianten en richtingen is. Uit de interviews en analyses blijkt dat varianten overwegend duidelijk zijn aan te wijzen en dus ook apart kunnen worden benoemd. Een aparte registratie van varianten zou dan ook niet zo'n grote stap zijn. Voor zittende studenten maakt het weinig uit, variant of opleiding. Eenmaal gekozen, vinden studenten hun weg binnen de opleiding. Op een paar kritische geluiden na is de communicatie over de keuzemogelijkheden ten aanzien van opleidingen en varianten voor zittende studenten helder. Voor studiekeizers zou een registratie wel handvatten kunnen bieden voor een betere studiekeuze. Studentenorganisaties pleiten dan ook voor meer transparantie in het aanbod en voor de mogelijkheid beleidsinformatie (zoals studentaantallen, uitval, baankansen, kwaliteitsoordelen en salaris) beter beschikbaar te stellen op het niveau van varianten. Voor instellingen is het de vraag of een landelijke registratie meerwaarde biedt. Nadelen zijn een verhoging van de administratieve lasten en een inperking van de ruimte om te innoveren en te experimenteren.

Een 'light registratie (wel meer transparantie, minimale lasten) zou hierbij een middenweg kunnen zijn, buiten de formele croho-registers om en geïnitieerd door het veld en de studentenorganisaties. Hierbij zou aansluiting bij Studiekeuze123 voor de hand liggen. De informatie op deze website is momenteel echter verouderd of incorrect en behoeft een serieuze update of verbetering.

Bij tracks in de zin van afstudeerrichtingen is er geen duidelijke eenheid of definitie waarover consensus bestaat. Richtingen verschillen onderling sterk, qua opzet en omvang. Er zou eerst een duidelijke grens moeten worden bepaald die varianten afscheidt van richtingen en andere vormen van (kleinere) specialisaties (verdieping en verbreding) en keuzemogelijkheden, voordat een formele, sluitende registratie van tracks mogelijk en zinvol is. Een voorzet hiertoe is het volgende:

Variant:	zelfstandig te volgen programma, met eigen onderdelen, studenten en docenten;
Richting:	verdiepend en samenhangend pakket van onderwijseenheden, afstudeerstage en afstudeeropdracht, in de eindfase van de studie;
Keuzevak/minor:	verbredend óf verdiepend losstaand vak, los van de afstudeerfase.

3. Hoe communiceren instellingen (hbo/wo en bekostigd/onbekostigd) over tracks?

3.1 Is het in de beschrijving van opleidingen duidelijk of het om een opleiding gaat of om een track?

Over het verschil tussen opleidingen en varianten zijn instellingen/opleidingen vaak niet duidelijk. Uit de interviews blijkt dat opleidingen het ook weinig relevant achten om dit verschil te communiceren. Er is geen enkel signaal gehoord dat dit knelpunten voor studenten geeft. De meeste instellingen vermelden wel de croho-code van de opleiding. Omdat deze code als zodanig voor aspirant-studenten weinig betekenisvol is, draagt het vermelden ervan voor een aankomend student weinig bij aan het verduidelijken van de structuur van de opleiding in het geval van tracks.

De informatie die instellingswebsites verschaffen over tracks is in het algemeen uitgebreid als het varianten betreft. De websites van varianten lijken vaak op opleidingspagina's. Zeker wanneer er sprake is van inconsistentie in het gebruik van de termen, kan dit leiden tot onduidelijkheid of het om een opleiding of om een track gaat. Bij richtingen wordt er over het algemeen weinig informatie verschaft over de track. Opleidingen vermelden nauwelijks duidelijk de invloed van een richting op het diploma.

De interessante informatie voor (aankomend) studenten, zoals arbeidsmarktkansen, is doorgaans op opleidingsniveau beschikbaar en niet op trackniveau. Bij verschillen tussen tracks zouden studenten in tracks aldus relevante informatie kunnen missen. Binnen een opleiding is er verder niet altijd consistentie wat betreft de structuur en inhoud van de informatie over de tracks. Sommige tracks binnen één opleiding zijn dan van duidelijkere informatie voorzien dan andere. Een voorbeeld is dat in de meeste gevallen er een algemeen arbeidsmarktperspectief wordt geschetst voor de opleiding en in sommige gevallen ook voor afzonderlijke tracks.

3.2 Gebruiken instellingen eenduidige termen voor tracks?

Instellingen gebruiken nauwelijks eenduidige termen als het om tracks gaat. Zelfs binnen een opleiding worden soms verschillende termen gebruikt om de tracks aan te duiden. Soms worden binnen alinea's, of zelfs zinnen, verschillende termen gebruikt om te verwijzen naar tracks. In totaal wordt er met bijna dertig verschillende termen verwezen naar tracks. De meest voorkomende benamingen voor tracks zijn specialisatie, studie, opleiding en programma. De term 'track' wordt weinig gebruikt door instellingen.

3.3 Wat zijn de verschillen in communicatie tussen instellingen?

Er is weinig verschil in vindbaarheid van tracks tussen hbo- en wo-instellingen. Op de websites van de opleidingen uit de casestudies is de informatie over varianten en richtingen goed vindbaar. De meeste instellingen gebruiken ook nagenoeg dezelfde structuur: een opleidingspagina met algemene informatie en mogelijkheden tot doorklikken (vaak bij 'inhoud van het programma') naar inhoudelijkere informatie. Door deze structuur is het vaak snel duidelijk welke keuzemogelijkheden er zijn binnen de opleiding. Een duidelijke toelichting op de structuur was niet altijd voorhanden.

Voor de eenduidigheid en duidelijkheid naar studenten toe is het van belang informatie op een juiste en consistente manier te tonen via alle communicatiekanalen, ook op de gesubsidieerde website Studiekeuze123. De conclusie is dat voor geen van de bestudeerde opleidingen het mogelijk was om alle benodigde informatie op deze website te vinden. De communicatie over tracks via Studiekeuze123 is daarmee weinig informatief en vaak niet correct. Instellingen hebben dit niet op hun vizier staan en prioriteren aanlevering van informatie aan Studiekeuze123 niet tot nauwelijks. Ook Studiekeuze123 onderkent dit. De vraag is of deze informatie in de huidige vorm gehandhaafd moet blijven.

4. Hoe ervaren studenten het beleid rondom tracks?

4.1 Is de communicatie/voorlichting over tracks/keuzemogelijkheden duidelijk genoeg?

Studentenorganisaties zijn positief over de keuzemogelijkheden maar ook kritisch over hoe instellingen met tracks omgaan. Zij stellen zich op het standpunt dat er betere voorlichting moet komen op het niveau van tracks, zowel voor studiekeuzers als voor de doorstroom van bachelor naar master. Soms worden tracks aangegrepen voor marketingdoeleinden (bijvoorbeeld om 'fancy' namen te kunnen gebruiken). Ook constateren zij problemen bij het willen volgen van een tweede track (na afstuderen), bij de voertaal van de tracks (soms wordt alleen een track in het Engels aangeboden en niet de gehele opleiding), bij de aantekeningen op het diploma en de waarde van de track op de arbeidsmarkt. In het algemeen noemen de studentenorganisaties het gehele aanbod aan tracks een 'jungle' waarbij er behoefte is aan meer transparantie door gebruik van meer eenduidige terminologie en definities.

Uit gesprekken met studenten van opleidingscommissies komt een wisselend beeld naar voren. Gedurende de opleiding worden differentiaties in de vorm van varianten of richtingen voor hen doorgaans wel duidelijk. Bij de start is dit lang niet altijd het geval. Studenten wijten dit ook aan het eigen oriëntatiegedrag: duidelijkheid over de communicatie heeft volgens studenten ook te maken met de mate waarin een student zich oriënteert op de studie. In twee gesprekken maakten studenten melding van zeer gebrekkige, onduidelijke en tegenstrijdige communicatie met soms verregaande consequenties voor beroepsregistraties. Enkele andere studenten zetten kanttekeningen bij de betekenis van tracks; soms overdrijven opleidingen de specialisatiegraad van een track. In sommige gevallen zijn tracks weinig meer dan bij elkaar geplaatste keuzevakken. Tracks bij sommige andere opleidingen verschillen juist sterk van elkaar. De meeste studenten spraken echter hun waardering uit over de keuzemogelijkheden en de communicatie. Het is voor studenten niet altijd helder wat verschillen in arbeidsmarktkansen zijn. Bedrijvendagen en stagemarkten dragen bij aan het verhelderen van arbeidsmarktperspectieven. Voor sommige studenten was dit minder relevant omdat de baankansen momenteel goed zijn. Sommige bachelorstudenten ervaren dat de voorlichting over masteropleidingen sterk of alleen is gericht op de direct aansluitende masteropleidingen bij de eigen instelling/opleiding of ervaren in het geheel geen aansluiting tussen de bachelorvarianten en de differentiaties in of aansluitingen op de master. Informatie over alternatieve mogelijkheden, ook buiten de eigen instelling, is vaak lastiger te verkrijgen, zeker voor aankomende studenten.

4.2 Is het voor studenten duidelijk hoe een track zich verhoudt tot de opleiding als geheel, en wat dit betekent voor het diploma dat ze ontvangen en voor hun perspectieven op de arbeidsmarkt?

Over het geheel genomen wordt het diploma voorzien van een aantekening of supplement als de student een track heeft gevolgd. Geen van de nader bekeken opleidingen – met één uitzondering – vermeldt duidelijk de invloed van een track op het diploma. Bij de geïnterviewde studenten bleek ook vaak onduidelijkheid te bestaan in hoeverre het diploma een weergave zal zijn van de specialisaties en verbredingen die studenten gedurende hun opleidingstraject hebben ingevuld. Men weet het meestal simpelweg niet goed. Studentenorganisaties melden dat er sprake is van onduidelijkheid of na het behalen van het diploma van de opleiding een tweede track binnen dezelfde opleiding gevolgd kan worden. De perspectieven op de arbeidsmarkt zijn voor de meeste studenten helder. Bij één opleiding was er sprake van onheldere communicatie over de SKJ-registratie die met bepaalde tracks wel en met andere tracks niet kan worden behaald. Hierdoor waren studenten genoodzaakt om na afstuderen een nascholing te volgen teneinde deze registratie alsnog te halen.

4.3 Hoe ervaren studenten de registratie van tracks die alleen op een nevenvestiging worden aangeboden?

Dit punt is nauwelijks een issue in de gesprekken met studenten. Er zijn twee voorbeelden aangetroffen waarbij tracks alleen op een nevenvestiging worden aangeboden. Bij één van de twee voorbeelden leidde dit tot verontwaardiging bij studenten omdat zij verplicht waren de beide beschikbare differentiaties op dezelfde locatie te volgen. De facto betekende dit dat studenten geen keuze hadden.

5. Slotconclusies en aanbevelingen

Op basis van de resultaten komen de onderzoekers de volgende slotconclusies en aanbevelingen.

Tracks zijn een onderdeel van veel opleidingen in het hoger onderwijs en worden door alle betrokkenen (landelijke actoren, opleidingen zelf, studentenorganisaties, studenten) gezien als een waardevol deel van het hoger onderwijs waarmee instellingen snel en flexibel kunnen inspelen op ontwikkelingen binnen een wetenschapsgebied of op de arbeidsmarkt.

Per saldo werkt het stelsel van hoger onderwijs ook in de hand dat er een divers geheel aan tracks ontstaat. Het stelsel stimuleert immers niet om tracks om te zetten in afzonderlijke opleidingen. De financiële en administratieve drempels voor een nieuwe opleiding (macrodoelmatigheidstoets, toets nieuwe opleidingen, accreditatielast daarna) worden als hoog ervaren. In vergelijking daarmee is het starten van een track een eenvoudige en snelle stap. In dit onderzoek is echter niet gebleken dat de ervaren drempels ertoe leiden dat tracks worden aangeboden die niet passen binnen een opleidingsverband. Er is ook geen aanleiding om te veronderstellen dat het omzeilen van de macrodoelmatigheidstoets een aanleiding vormt voor het in stand houden van tracks.

Het onderzoek levert geen indicaties op dat er voor studenten belangrijke onduidelijkheden zijn. De vindbaarheid van de tracks is goed; tracks staan meestal beschreven bij de nadere uitleg over het programma. Zittende studenten vinden gaandeweg hun weg binnen de opleiding als het gaat om richtingen. Voor aankomende studenten kan het soms wel een klus zijn om het onderscheid tussen opleidingen en varianten of richtingen helder te krijgen. Studiekeuze123 geeft weinig houvast. Websites van opleidingen zouden een duidelijke, eenduidige structuur en terminologie moeten betrachten en het onderhoud van de sites waar nodig meer serieus moeten nemen. Toch lijkt dit alles niet tot grote problemen te leiden. Kern is hierbij:

- het verschil tussen een variant en een opleiding is niet altijd helder maar doet nauwelijks ter zake voor een student; die ziet de variant als zijn of haar opleiding;
- studenten zijn op de hoogte van de opleidingsnaam die op het diploma getoond wordt;
- bij richtingen zijn de variatie en keuzemogelijkheden vaak heel groot, maar hebben studenten gedurende hun studie doorgaans voldoende tijd om daarmee vertrouwd te raken.

Studentenorganisaties zetten met name kanttekeningen bij een wildgroei aan tracks die kan optreden. Opleidingen kunnen tracks benutten om extra studenten te werven, hetgeen een legitieme inzet is, maar waarbij dit ook kan doorschieten in tracks waarbij de specialisatiegraad of bijzonderheid van tracks wordt overdreven in de ogen van studenten en studentenorganisaties. Voor studentenorganisaties staat voorop dat tracks primair worden opgezet vanuit het belang van studenten en de vraag op de arbeidsmarkt of vanuit de wetenschap en niet om de marktpositie van opleidingen te verbeteren met bijvoorbeeld modieuze trackomschrijvingen. Studentenorganisaties hebben behoefte aan een eenduidige definitie en afbakening van varianten, richtingen en overige keuzemogelijkheden en afspraken over een consistente naamgeving en transparante opleidingsstructuur. Advies aan alle opleidingen is hierbij om op de eigen website een consistente structuur en naamgeving te hanteren en duidelijk te communiceren over de gelaagdheid van opleidingen.

Voor de weergave van opleidingsinformatie is de croho-code thans leidend. Het belang dat in het veld wordt gehecht aan tracks vertaalt zich niet in voldoende keuzeinformatie over tracks voor studiekezers. Er is bij studentenorganisaties en een aantal andere landelijke partijen behoefte aan een *gevalideerd* overzicht van varianten dat ook gecommuniceerd kan worden op alle voor studenten relevante communicatiekanalen. Het is primair aan het veld om te onderzoeken of een registratie van tracks (in welke vorm dan ook) een meerwaarde kan bieden en opleidingsinformatie (zoals tevredenheidscijfers, rendementscijfers en arbeidsmarktprognoses) ontsloten kan worden op het niveau van (minimaal) varianten. Aansluiting bij Studiekeuze123 ligt hierbij voor de hand.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en vraagstelling

In opdracht van het ministerie van OCW heeft ResearchNed onderzoek gedaan naar ‘tracks’ binnen opleidingen in het hoger onderwijs. Een track definiëren we in dit onderzoek als een specialisatie binnen een geaccrediteerde opleiding die (in meer of mindere mate) de opzet heeft van een *zelfstandig* programma. Andere namen zijn onder meer afstudeerrichting, differentiatie, expertisegebied, graduation track, leerroute, major, minor, profiel, richting, specialisatie, studieprofiel, studierichting, studieroute, study path, uitstroomprofiel en variant.

Artikel 7.3 van de WHW stelt dat het onderwijs door de instelling wordt aangeboden in de vorm van opleidingen, waarbij een opleiding is omschreven als een samenhangend geheel van onderwijseenheden, gericht op de verwezenlijking van welomschreven doelstellingen op het gebied van kennis, inzicht en vaardigheden. Een opleiding is herkenbaar aan het feit dat deze met een opleidingscode staat geregistreerd in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (croho). Binnen opleidingen zijn in veel gevallen tracks aanwezig. Bij de opzet van een track is er geen speciale aanvraagprocedure of registratie nodig, zoals wel het geval is bij de opzet van een nieuwe opleiding. Studiekeuze123 maakt bij tracks onderscheid tussen ‘varianten’ en ‘afstudeerrichtingen’:

- varianten zijn richtingen binnen een opleiding, waarin studenten zich vanaf de start van een opleiding (bachelor of master) kunnen specialiseren. Concreet stelt Studiekeuze123 dat wanneer een programma al in het eerste jaar afwijkt van de hoofdopleiding met dezelfde Croho-code, er sprake is van een variant.
- afstudeerrichtingen zijn specialisaties waarvoor studenten pas na een algemene basis kunnen kiezen.

Hierna gebruiken we de naam tracks als we in het algemeen spreken over differentiatie binnen opleidingen en hanteren we de termen varianten en richtingen als we onderscheid maken tussen respectievelijk studiepaden die vanaf de start van een opleiding uiteenlopen en specialisaties later in een opleiding. Kanttekening hierbij is dat veel opleidingen zelf die aanduidingen niet gebruiken. De terminologie die gebezigd wordt, verschilt per instelling en opleiding. Een variant in de masterfase heet dan bijvoorbeeld een programma.

1.2 Aanleiding onderzoek

Verschillende signalen gaven aanleiding voor dit onderzoek. Ten eerste is er behoefte aan een landelijk inzicht in aantallen en typen tracks. Er is landelijk geen overzicht van alle aangeboden tracks binnen opleidingen. Wel geven opleidingen via hun studiegids en website aan welke tracks er zijn en dat wordt onder meer ook gecommuniceerd via de informatie voor studiekeuzers op de website van Studiekeuze123. Ten tweede is er het signaal dat instellingen tracks zouden kunnen opzetten om de macrodoelmatigheidstoets bij een nieuwe opleiding te omzeilen; het gaat om tracks die het karakter hebben van een zelfstandige opleiding en minder van een specialisatie binnen een opleiding. Zo'n opleiding als track binnen een bestaande croho-opleiding aanbieden, is een makkelijkere en snellere weg dan het traject om goedkeuring te krijgen voor een nieuwe opleiding. Ten derde zijn er signalen dat de communicatie van instellingen over opleidingen en tracks niet altijd duidelijk en transparant is. Artikel 7.15 WHW verplicht instellingen om (aspirant-)studenten goed te informeren over de opleidingen, de differentiatie in het opleidingsaanbod, de selectie van studenten en de opleidingsnamen. Onder meer Studentenorganisatie ISO heeft een aparte croho-registratie van tracks bepleit, met een gevalideerd overzicht of een officieel register van de tracks die in het hoger onderwijs worden aangeboden. Dit zou volgens het ISO de transparantie van het opleidingsaanbod verbeteren.

In de wet is ook vastgelegd dat instellingen duidelijk moeten communiceren over opleidingen en de differentiatie in het opleidingsaanbod, zodat voor (aspirant-)studenten het verschil tussen opleidingen en tracks duidelijk is. Ook moet de track een duidelijke relatie hebben met de hoofdopleiding. Of dit voldoende het geval is, wordt bij de periodieke heraccreditatie beoordeeld.

1.3 Vraagstelling onderzoek

Het onderzoek dient inzichten op te leveren in hoe instellingen en opleidingen omgaan met tracks binnen opleidingen en in de vraag of de communicatie rondom het opleidingsaanbod voldoende helder is. In het onderzoek is een aantal hoofdvragen en deelvragen te onderscheiden.

- (1) **Hoe ziet het landelijke aanbod van tracks eruit in het bekostigd en onbekostigd onderwijs?**
 - Hoeveel tracks zijn er naar schatting?
 - Welke verschijningsvormen (typen tracks) komen (het meest frequent) voor? Onderliggende vraag is hierbij welke typen tracks er zijn.
 - Zijn er tracks die geen samenhangend vertoon (lijken te) hebben met de opleiding?
 - Zijn er gevallen waarbij alleen een track wordt aangeboden op een nevenvestiging, waarbij in het croho de hele opleiding is geregistreerd?
 - Zijn er verschillen binnen instellingen in de mate waarin binnen faculteiten of sectoren tracks voorkomen?
- (2) **Wat zijn redenen voor instellingen om een track te starten?**
 - Hoe komen instellingen tot besluitvorming hierover?
 - Wat is er gebeurd met tracks die in de afgelopen jaren zijn gestart?
 - Wat zijn gevolgen en mogelijke voor- en nadelen van een eigen croho-registratie van tracks?
- (3) **Hoe communiceren instellingen (hbo/wo en bekostigd/onbekostigd) over tracks?**
 - Is het in de beschrijving van opleidingen duidelijk of het om een opleiding gaat of om een track?
 - Gebruiken instellingen een eenduidige term of worden tracks/afstudeerrichtingen/specialisaties door elkaar gebruikt?
 - Wat zijn de verschillen in communicatie tussen instellingen?
- (4) **Hoe ervaren studenten het beleid rondom tracks?**
 - Is de communicatie/voorlichting over tracks/keuzemogelijkheden duidelijk genoeg?
 - Is het voor studenten duidelijk hoe een track zich verhoudt tot de opleiding als geheel, en wat dit betekent voor het diploma dat ze ontvangen en voor hun perspectieven op de arbeidsmarkt?
 - Hoe ervaren studenten de registratie van tracks die alleen op een nevenvestiging worden aangeboden?

1.4 Aanpak onderzoek

Dit onderzoek is aangepakt met de navolgende onderzoeksstappen.

1.4.1 Oriëntatiefase

In de oriëntatiefase zijn interviews afgenomen met landelijke stakeholders, te weten ISO, LSVb, NRTO, VH, VSNU, NVAO, CDHO en Studiekeuze123. De input van deze stakeholders is kort weergegeven in hoofdstuk 2. De hiervoor gehanteerde topiclijst is hieronder weergegeven.

- Waarom is het volgens u mogelijk gemaakt dat binnen opleidingen tracks kunnen worden aangeboden?
- Welke verwachtingen leven er met betrekking tot het aanbieden van tracks? Waar moet het toe leiden?
- Met welke risico's gaat het aanbieden van tracks gepaard? Welke risico's spelen er bijvoorbeeld voor studenten, voor instellingen en voor het onderwijsstelsel als geheel?
- Hoe zou er idealiter over tracks gecommuniceerd worden?
- Welke redenen hebben instellingen in de praktijk om tracks aan te bieden?
- Doen genoemde kansen en risico's van tracks zich in de praktijk voor? Zo ja, waar? En waarom?
- Hoe wordt er in de praktijk over tracks gecommuniceerd?
- Zijn er bij uw organisatie signalen binnengekomen m.b.t. tracks (vragen, opinies, klachten)?
- Heeft u suggesties voor het beleid aangaande tracks c.q. accenten die in het onderzoek?

1.4.2 Data-analyse aanbod van tracks

Op basis van een analyse van de basisdatabase (studiekeuzedatabase) die ten grondslag ligt aan de website Studiekeuze123 is een schatting gemaakt van de omvang van het aanbod. Omdat deze databestanden op een wisselende wijze worden gevuld door instellingen, levert deze analyse hooguit een schatting op van het aantal tracks. Daarom is ter aanvulling een *quickscan* uitgevoerd van het aanbod aan masteropleidingen bij vijf universiteiten en aan bacheloropleidingen bij vier brede hogescholen. Hierbij is het aanbod beoordeeld op basis van de informatie over opleidingen en tracks die de instellingen presenteren op hun websites. Van elke opleiding is het opleidingsprogramma bekeken, zoals dat op de websites (samengevat) staat weergegeven.

1.4.3 Casestudies en interviews instellingen

Op basis van de analyse van het aanbod aan tracks zijn vervolgens tal van opleidingswebsites globaal bekeken. Naar aanleiding hiervan is een aantal casussen geselecteerd in het hbo en wo (bekostigde en niet-bekostigde opleidingen). Typerend voor deze casussen was steeds een groot of juist een heel klein aanbod van tracks. Ook is gekeken naar een duidelijke (of juist onduidelijke) manier van communiceren over de tracks. Ten derde is bij de overwegingen meegenomen of er sprake was van een centrale sturing (college van bestuur) of een decentrale sturing (opleiding en faculteit) binnen instellingen op het aanbod aan tracks. Overwegingen bij de selectie van de casussen en de specifieke kenmerken van de casussen zijn opgenomen in bijlage 2.

Ter voorbereiding op de gesprekken met verantwoordelijken voor de geselecteerde opleidingen is als eerste stap bekeken hoe de opleiding of faculteit via de website het opleidingsaanbod en de eventueel bijhorende tracks presenteert, hoe deze informatie op Studiekeuze123 wordt gepresenteerd en hoe de opleidingen in het croho zijn opgenomen. Als tweede stap zijn interviews afgenomen met vertegenwoordigers (meestal opleidingsmanagers of onderwijsdirecteuren) van de geselecteerde opleidingen. Een lijst met geïnterviewden is opgenomen in bijlage 1. Het eerste deel van elk gesprek bestond er steeds uit om waar nodig helderheid te verkrijgen over de op de websites gepresenteerde informatie. Daarbij is primair ingegaan op de geselecteerde bachelor- of masteropleiding, maar is met name bij universiteiten ook steeds het bredere keuzepalet dat studenten hebben ten aanzien van hun totale bachelor-of mastertraject besproken. Vervolgens is gevraagd naar de overwegingen om al dan niet tracks aan te bieden en de ervaringen met de communicatie richting studenten. Van alle gesprekken is een verslag gemaakt waarin het materiaal is verwerkt met de volgende structuur:

- algemene kenmerken (brin, croho-code, naam, functie);
- korte situatieschets;
- overwegingen/redenen om tracks te starten;
- besluitvorming over tracks;
- redenen veranderingen in het aanbod;
- nadelen croho-registratie;
- voordelen croho-registratie;
- aanduiding tracks (terminologie);
- communicatie over tracks;
- bijzonderheden communicatie;
- overige bijzonderheden.

Dit ruwe materiaal is in deze rapportage samengevat in een aantal thema's die met name in hoofdstuk 4 zijn beschreven.

1.4.4 *Perspectief studenten*

Het perspectief van studenten is op diverse manieren belicht. Ten eerste zijn de landelijke studentenorganisaties bevroegd op signalen met betrekking tot tracks. Bij de data-analyse van het aanbod van tracks zijn veel websites bekeken. Voorts is in de casestudies gezien of de geboden informatie op websites voldoende duidelijk is; dit is in de interviews met opleidingsmanagers besproken waarin met name is gevraagd of er bij opleidingen signalen zijn dat tracks voor studenten onduidelijkheden opleveren. Vervolgens hebben enkele onderzoeksassistenten bij ResearchNed, die zelf nog studeren, de communicatie over de opleidingen in de casestudies beoordeeld. Ten slotte zijn in de eindfase van dit onderzoek opnieuw gesprekken gevoerd met ISO en LSVb én met 24 studenten die tezamen negentien opleidingen vertegenwoordigen. Het overgrote deel had zitting in de opleidingscommissie). Deze studenten zijn geïnterviewd over de communicatie over en de transparantie van het aanbod van tracks. Deze interviews zijn uitgewerkt naar interviewtopic. Het betreft de volgende topics:

- opleiding, instelling, naam student;
- tracks en oriëntatie op studie;
- overzicht van keuzes in de bachelorfase;
- duidelijkheid van keuzes in de bachelorfase;
- overzicht van keuzes in de masterfase;
- duidelijkheid van keuzes in de masterfase;
- voorlichting over alternatieve studieroutes (tracks, richtingen);
- algemene indruk duidelijkheid;
- tracks die niet passen in de opleiding c.q. zijn ingericht om macrodoelmatigheidstoets te omzeilen;
- overige opmerkingen.

1.5 **Leeswijzer**

In hoofdstuk 2 is beschreven hoe de landelijke stakeholders tegen het aanbod van tracks aankijken en wat zij verwachten van de uitkomsten van de analyses. In hoofdstuk 3 is op basis van openbare bronnen het tracksaanbod dat instellingen zelf opgeven geanalyseerd. In hoofdstuk 4 staan de resultaten van casestudies weergegeven, waarbij de overwegingen bij het aanbod van tracks centraal staan. In hoofdstuk 5 wordt de communicatie over tracks besproken en in hoofdstuk 6 komt het studentperspectief aan bod: is het aanbod voldoende duidelijk voor hen?

2 Visie landelijke stakeholders

2.1 Inleiding

In de startfase van dit onderzoek zijn gesprekken gevoerd met landelijke organisaties (VSNU, VH, NRTO, ISO, LSVb, NVAO, CDHO en Studiekeuze123) in het hoger onderwijs. Uit deze gesprekken komt naar voren dat het onderwerp tracks thans geen hoge prioriteit heeft; organisaties krijgen weinig signalen door die indiceren dat er nu knelpunten zijn met betrekking tot tracks in het ho. Wel zijn in de interviews enkele aandachtspunten geformuleerd, die hieronder thematisch zijn geordend. In de eindfase van dit onderzoek is opnieuw met LSVb en ISO gesproken.

2.2 Visie, aandachtspunten en verwachtingen bij tracks

De input van de landelijke stakeholders is hieronder verdeeld over drie thema's:

- terminologie, afbakening en aantallen;
- overwegingen bij opleidingen en instellingen;
- transparantie en communicatie richting studenten.

2.2.1 Terminologie, afbakening en aantallen

Algemeen vastgesteld is dat instellingen geen eenduidige terminologie hanteren om tracks te benoemen. Allerhande termen worden afwisselend gebruikt, ook Engelse vertalingen zoals 'study path'. Er is geen heldere, gedragen definitie van wat tracks zijn, zodat tracks niet scherp zijn af te bakenen van overige keuzemogelijkheden in opleidingen, zoals minoren en keuzevakken. Er is ook geen landelijk inzicht in de locaties en de studentenaantallen van tracks. Een geïnterviewde een van de studentenorganisaties noemt als voorbeeld dat bij een universiteit recent geprobeerd is om het eigen aanbod van tracks in kaart te brengen. Die inzet leidde niet tot duidelijke uitkomsten: het bleef voor de instelling zelf ook onduidelijk wat de waarde en het belang van tracks was. Dit wordt niet direct als knelpunt beschouwd maar is indicatief voor de dynamiek in het hogeronderwijsveld. Veel geïnterviewden zien het nut van een gevalideerd register of overzicht van tracks in het hoger onderwijs, met name als het gaat om varianten.

Tracks bevinden zich mede buiten het beeld van landelijke volgers, omdat volgens hen het croho-niveau de maat der dingen is in het hoger onderwijs. Voor alle belangrijke aspecten binnen het ho-stelsel – zoals inschrijving, studiefinanciering, diplomering, bekostiging, accreditatie – is de opleiding als entiteit leidend. Tracks zijn een manier om daarbinnen ruimte te zoeken voor de organisatie van het onderwijs. Er zijn door de stakeholders verschillende verwachtingen geuit in welke mate tracks voorkomen en welke typen tracks voorkomen. In het hbo geven tracks de mogelijkheid om in te spelen op ontwikkelingen op de arbeidsmarkt of om meer contextgebonden op te leiden, waarbij in het hbo de druk vanuit de arbeidsmarkt vaak groot is. Ten aanzien van het wo is ingebracht dat veel tracks in de masterfase aansluiten bij de afstudeerrichtingen die al eerder – voor de bachelor-masterstructuur – bestonden binnen de ongedeelde doctoraalopleidingen. Vanuit die oude structuur geredeneerd, komen bij de bacheloropleidingen in het wo tracks niet vaak voor en in de masterfase juist vaak.

De 'harde knip' tussen de bachelor- en masterfase heeft volgens geïnterviewden het karakter van sommige opleidingen wel veranderd. Doordat bachelor- en masteropleidingen in het wo meer los van elkaar zijn komen te staan, zijn ook studentstromen tussen die opleidingen meer divers geworden. In (brede) bacheloropleidingen ontstaat er dan meer behoefte aan afstudeerrichtingen om beter aan te sluiten op een meer divers aanbod aan masteropleidingen. In masteropleidingen met een diverse instroom kan juist de behoefte groeien om de meer diverse instroom (vanuit verschillende bacheloropleidingen) een *gemeenschappelijke* basis te bieden en dus geen varianten aan te bieden (maar wel mogelijk nog afstudeerrichtingen).

2.2.2 Argumenten en strategische keuzes

Geen van de gesprekspartners heeft de indruk dat het bewust omzeilen van de toets macrodoelmatigheid een belangrijke rol speelt, in de zin dat een opleiding de uitslag van de toets als zodanig zou willen ontlopen dan wel vreest. Wel vinden geïnterviewden het aannemelijk dat opleidingen opzien tegen de doelmatigheidstoets en de toets nieuwe opleiding vanwege de *administratieve en financiële lasten* die deze met zich meebrengen en dat dit aldus wel een rol speelt in de afweging om een track of een opleiding aan te bieden. De belangrijkste factor bij de overwegingen van instellingen is volgens geïnterviewden dan ook dat er in het ho-stelsel weinig tot geen stimulans zit om een nieuwe opleiding te starten en er eerder sprake is van een ontmoediging: een toets nieuwe opleiding kost circa € 18.000 en veel tijd en geregel. De instandhouding van tracks binnen een opleiding biedt daartegenover efficiëntievoordelen: er is bijvoorbeeld maar één opleidingsbestuur en zo gewenst één opleidingscommissie nodig. Ook zorgt een zelfstandige opleiding voor een extra accreditatielast, ook na de toets nieuwe opleiding. Bovendien kan een opleiding – binnen de eigen budgettaire kaders – vaak zelf beslissen tot een track, zodat ook het interne traject vaak eenvoudiger is.

Geïnterviewden melden dat strategische overwegingen wellicht een rol gespeeld hebben bij de prestatieafspraken. Daarin was het van belang om lage cijfers ten aanzien van uitval/switch te hebben. Overstappers tussen opleidingen werden als switchers gezien, maar overstappers tussen tracks binnen een opleiding niet. Dat stimuleerde sommige instellingen om brede opleidingen met tracks op te zetten. In de veldinterviews is bevestigd dat dit argument als een *bijkomend* voordeel werd herkend bij de samenvoeging van opleidingen. Er zijn geen signalen dat de opzet van tracks als *primair* doel had om uitvalcijfers naar beneden te krijgen.

In het wo hangen tracks ook vaak simpelweg samen met aandachtsgebieden of onderzoeksterreinen van een specifieke hoogleraar of met historische onderzoeklijnen. Tracks worden ook vaak opgezet om snel te kunnen inspelen op vernieuwingen. Dit speelde overigens altijd al een rol in het wetenschappelijk onderwijs; ook toen er nog sprake was van een ongedeelde structuur met afstudeerrichtingen.

Op landelijk niveau is voorts van belang dat middels *sectorale afspraken* de afname van het aantal unieke croho-opleidingen is gestimuleerd om meer transparantie in het opleidingsaanbod aan te brengen en een te groot aanbod van (zeer) kleine opleidingen te voorkomen. Voorbeeld is de samenvoeging van lerarenopleidingen om het aantal mini-opleidingen te reduceren en wildgroei te beperken. Ook bijvoorbeeld in de hbo-sectoren kunst, economie en techniek en in de wo-sector taal & cultuur zijn er (landelijk afgestemde) planningsneutrale conversies geweest (zie ook hoofdstuk 3). Hierbij is het aantal unieke croho-codes verminderd en het aantal tracks (varianten) binnen opleidingen gestegen, doordat het bestaande onderwijsaanbod is ondergebracht in een kleiner aantal opleidingen met de traditionele differentiaties in tracks daaronder.

Voor twijfels aan de kwaliteit van tracks zien geïnterviewden geen directe aanleiding. In het accreditatieproces worden varianten en richtingen ook beoordeeld conform het accreditatiekader. In het accreditatierapport kan de NVAO opmerken dat een track minder goed past binnen de leerdoelen van de opleiding. Wel benoemen de beide studentenorganisaties dat er eigenlijk een 'gat' zit in het kwaliteitstoezicht; in het accreditatieproces is er relatief weinig tijd om naar richtingen en varianten te kijken, zeker als dat er veel zijn.

2.2.3 Studenten en communicatie

Een divers aanbod van tracks wordt algemeen als positief beoordeeld, omdat het studenten meer keuze en opleidingen meer innovatiemogelijkheden biedt. Studentenorganisaties zijn er niet principieel op tegen (vanuit het oogpunt van efficiency, innovatie e.d.) mits er duidelijk gecommuniceerd wordt naar studenten. De communicatie over het onderscheid tussen opleidingen en tracks en tussen tracks onderling is voor de geïnterviewden echter niet altijd duidelijk. Dit geldt zowel voor de websites van instellingen als voor de opleidingsinformatie via Studiekeuze123.

Instellingen kunnen via Studielink differentiaties (de zogeheten alternatieve opleidingsnamen) aangeven zodat studenten bij inschrijving direct een herkenbare naam dan wel track kunnen terugvinden. Instellingen zelf leveren aan Studiekeuze123 informatie die wordt benut voor de publieksinformatie op de website van Studiekeuze123. Een één-op-één relatie tussen croho, Studielink, instellingswebsites en Studiekeuze123 is er echter niet. Door het ontbreken van duidelijke kaders wordt informatie over tracks niet overal eenduidig ingevuld. Een duidelijke relatie tussen tracks en de hoofdopleiding ontbreekt bijvoorbeeld (tracks en opleidingen worden naast elkaar ingevuld), anderstalige varianten en voltijd-deeltijd-varianten worden soms als tracks opgevoerd en ingevoerde gegevens zijn deels verouderd en niet-consistent. Studiekeuze123 onderkent de inconsistenties en heeft behoefte meer eenheid hierin aan te brengen. Daarnaast is door onderwijsinstellingen ook de RIO-operatie gestart¹ (Registratie Instellingen en Opleidingen) om meer eenheid te krijgen in de registratie van het onderwijsaanbod waarbij gegevens eenduidig worden geregistreerd volgens een structuur die de onderwijskundige werkelijkheid volgt.

Volgens geïnterviewden is het vaak lastig om aan studenten het verschil tussen opleidingen en varianten uit te leggen. Het is voor studenten vaak ook niet de primaire focus; zij identificeren zich primair met de studie – opleiding of variant – die zij volgen. Dat kan mogelijk wringen, omdat de informatie over de studie veelal op opleidingsniveau is gebundeld en niet op trackniveau wordt gespecificeerd. Zo is de informatie over loopbaanperspectieven voor afgestudeerden gekoppeld aan opleidingen en niet aan tracks. Voor studiekeuzers zijn de baankansen die via Studie in Cijfers worden gepresenteerd niet goed te interpreteren als er sprake is van tracks met uiteenlopende arbeidsmarktperspectieven.

Het ontbreken van wet- en regelgeving op het niveau van tracks kan voorts mogelijk leiden tot onduidelijkheid over hoe omgegaan moet worden met zaken als selectie bij tracks. Richting studenten kan dit mogelijk ook verschillen en onduidelijkheden opleveren. Tevens is aangegeven dat beleidsmakers en -volgers belangrijke informatie kunnen missen, doordat vanwege de beleidsmatige focus op het niveau van de opleiding bijvoorbeeld informatie over exacte studiekeuzes en selectie bij sommige tracks binnen opleidingen ontbreekt.

De geïnterviewde studentenorganisaties benoemen aanvullend nog enkele specifieke aandachtspunten bij de communicatie over tracks:

- Verwezen is naar de casus van een student die na afstuderen een tweede studie wilde volgen, maar omdat dit een variant bleek te zijn van de reeds afgeronde opleiding, zich niet opnieuw voor dezelfde opleiding kon inschrijven. Ook de aantekening op het diploma bij het volgen van meerdere tracks is soms onduidelijk. Het kan daardoor lastig zijn om aan de hand van het diploma formeel aan te tonen wat je als student hebt gedaan aan specialisaties.
- Labels kunnen door elkaar heen lopen, wat ruimte creëert voor communicatieproblemen. Als voorbeeld is genoemd een masteropleiding met de labels Nederlandstalig of Engelstalig. Deze master bestaat echter uit diverse Nederlandstalige tracks en één Engelstalige track. De opleiding is dan inderdaad in twee talen te volgen, maar de tracks zijn dat niet. De factsheet van de opleiding geeft in dat geval een verkeerd beeld van de opleiding.
- Per track binnen een croho en ook tussen Nederlandstalige en Engelstalige tracks, kunnen toelatingseisen verschillen.

¹ Registratie Instellingen en Opleidingen (minder administratie en betere informatie-uitwisseling in het onderwijs). Met de komst van de Registratie Instellingen en Opleidingen (RIO) kunnen onderwijsinstellingen de eigen organisatiestructuur én het eigen onderwijsaanbod beter registreren en beschikbaar stellen aan andere partijen. Alle gegevens worden voortaan eenduidig geregistreerd volgens een structuur die de onderwijskundige werkelijkheid volgt. Andere partijen maken daar gebruik van, zoals OCW/DUO voor erkenning en bekostiging, de Inspectie van het Onderwijs voor toezicht, maar ook accountants, uitgevers, gemeentes, etc. Op de website <https://www.rio-onderwijs.nl/> is meer informatie te vinden over de informatievoorziening RIO, die eind 2019, begin 2020 in het vo en het mbo zal worden geïmplementeerd. Het po en ho volgen daarna.

- Gesignaleerd is dat instellingen verschillend en vaak inconsistent omgaan met de voorlichting over en de naamgeving van tracks. Vaak worden varianten en opleidingen naast elkaar, nevenschikkend, gepresenteerd. Indruk is ook bij de studentenorganisaties dat instellingen nogal eens werken met modieuze namen voor tracks en de verschillen tussen tracks en met vergelijkbare tracks van andere instellingen overdrijven c.q. te veel benadrukken, om zich te onderscheiden en profileren. Dat levert zowel voor landelijke volgers als voor studenten onduidelijkheden op. Met name na de bachelorfase zijn er in de masterfase erg veel mogelijkheden in verschillende vormen van tracks. Dit is vanuit de studentenorganisaties 'zeer onoverzichtelijk' en zelfs een 'jungle' genoemd.
- Volgens studentenorganisaties kan het voor werkgevers ook lastig zijn in te schatten wat de waarde is van allerlei tracks en varianten. Er zijn binnen eenzelfde kroho grote verschillen binnen en tussen instellingen.
- In een opleiding met één opleidingscommissie en meerdere varianten en richtingen kunnen varianten/richtingen niet met een student in de opleidingscommissie vertegenwoordigd zijn. Daardoor kan de afstand tussen de opleidingscommissie en sommige tracks relatief groot zijn.

Per saldo stellen studentenorganisaties in de eerste plaats dat het positief is dat er veel keuzemogelijkheden zijn voor studenten; dit wordt zeer gewaardeerd en moet ook behouden blijven. Het dilemma dat zij schetsen heeft vooral te maken met communicatie en transparantie. Zij signaleren in dat kader dat opleidingen soms te ver gaan in het divers en aantrekkelijk presenteren van tracks. Het instellingsbelang kan dan boven het studentbelang gaan. Met name in het hbo is een trend zichtbaar om steeds meer verschillende terminologieën te hanteren en meer diversiteit in te voeren. Studentenorganisaties bepleiten om tot landelijke afspraken te komen, om een en ander te stroomlijnen en om het 'oerwoud aan tracks' terug te snoeien. Het registreren van varianten is hierbij behulpzaam, alsmede consensus over richtingen en bijbehorende terminologie, zodat duidelijker is wat je bij tracks kunt verwachten.

2.3 Conclusies

Dit hoofdstuk heeft betrekking op interviews die gehouden zijn met een aantal landelijke stakeholders. Zij zien tracks als een waardevol deel van het hoger onderwijs waarmee instellingen snel en flexibel kunnen inspelen op ontwikkelingen binnen een wetenschapsgebied of op de arbeidsmarkt. Binnen universiteiten zijn tracks in de masterfase deels een voortzetting van de oude afstudeerrichtingen binnen de ongedeelde doctoraalopleidingen. De harde knip tussen de bachelor- en de masterfase heeft een verandering in gang gezet: de instroom in de masteropleidingen komt thans vaak vanuit verschillende bacheloropleidingen waardoor bacheloropleidingen meer voorsorterende richtingen kunnen gaan bieden en masteropleidingen de diverse instroom juist een gemeenschappelijke basis willen bieden. In het hbo is er verder landelijk en binnen instellingen het streven naar een reductie van unieke kroho-opleidingen en worden varianten en richtingen vaker aangeboden binnen bredere bacheloropleidingen.

De belangrijkste constatering is dat er geen stimulans is – eerder een ontmoediging – van het verzelfstandigen van tracks tot een opleiding, vanwege de extra administratieve en financiële lasten die een zelfstandige opleiding met zich meebrengt. Tegelijkertijd is de opleiding de maat aller dingen in het hoger onderwijs en zijn tracks formeel buiten beeld voor de landelijke stakeholders; er is bijvoorbeeld geen inzicht in aantallen studenten in tracks. Voor het omzeilen van de macrodoelmatigheidstoets in de zin dat een instelling verwacht dat die toets negatief uitvalt, zien geïnterviewden geen enkele aanwijzing. Ook bij tracks geldt voor opleidingen dat er een duidelijke vraag vanuit studenten en het werkveld moet zijn. Als die vraag er is, is het veel eenvoudiger om die vraag met een nieuwe track binnen een bestaande opleiding te adresseren dan met een nieuwe opleiding.

Studentenorganisaties zetten kritische kanttekeningen bij tracks. Hoewel zij brede keuzemogelijkheden voor studenten van harte toejuichen, constateren zij tegelijkertijd dat het aanbod erg divers, soms onvergelijkbaar en soms onoverzichtelijk is. Opleidingen doen nogal eens hun best om verschillen tussen tracks en opleidingen te overdrijven, wat het overzicht bij studenten bemoeilijkt. Wat de waarde van een track exact is, is niet altijd (ook niet op het diploma) duidelijk.

Per saldo zijn er bij alle geïnterviewden positieve geluiden gehoord over de mogelijkheden die tracks bieden om enerzijds snel en flexibel in te spelen op ontwikkelingen en anderzijds om studenten de keuzeruimte te bieden waar zij behoefte aan hebben. Met name bij de studentenorganisaties de perceptie dat het (te) moeilijk is om een opleiding te starten en (te) gemakkelijk om een track binnen een opleiding te beginnen en dat het aanbod erg divers en deels onoverzichtelijk is, met name in de overgang van de bachelor- naar de masterfase in het wo.

3 Aanbod van tracks

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat centraal hoe het landelijke aanbod van tracks eruitziet in het bekostigd en onbekostigd hoger onderwijs. De basis hiervoor volgt uit een analyse van het actuele aanbod van bekostigde en niet-bekostigde opleidingen zoals opgenomen in het croho. Een quickscan van het feitelijke opleidingsaanbod is toegevoegd als controle. We starten met enkele beschouwingen die het aanbod van tracks nader in context zetten. In de kaders zijn steeds citaten of opleidings specifieke situaties weergegeven.

3.1.1 Sectorale afspraken

Het hoger onderwijs is een dynamisch geheel. Doorlopend zijn er herordeningen van het opleidingsaanbod. Die herordeningen kunnen eigen keuzes zijn binnen instellingen en ook landelijk zijn geregisseerd. Met de bekostigde instellingen zijn enkele jaren terug *prestatieafspraken* gemaakt over het instellingsprofiel en de zwaartepunten in onderwijs en onderzoek. Dat kon ook gepaard gaan met een herijking van het onderwijsaanbod per instelling. Parallel hieraan is de landelijke doelmatigheid van het onderwijsaanbod beoordeeld, waartoe sectorale *verkenningen* zijn uitgevoerd met analyses van het opleidingsaanbod, de studenteninstroom en de opleidingsbehoefte per sector. Deze sectorale verkenningen konden/kunnen aanleiding zijn om het onderwijsaanbod in een sector te herordenen. Het landelijke beleid ondersteunt de samenvoeging van bestaande opleidingen en het – waar mogelijk – minder aanvragen van nieuwe opleidingen; instellingen kunnen opleidingen op grond van de zogeheten planningsneutrale conversietoets samenvoegen tot brede opleidingen, waarbij er een terugvaloptie is om na maximaal vijf jaar de oorspronkelijke opleidingen weer in te voeren. Anderzijds is in het kader van de prestatieafspraken ook gestimuleerd dat het opleidingsaanbod per instelling aansluit bij de zwaartepunten in het onderwijs of onderzoek van die instelling; dat wil zeggen dat een instelling *makkelijker* een opleiding kan starten (met een lichtere toets van het effect van de opleiding op het bestaande aanbod) als die aansluit bij de zwaartepunten van die instelling.

3.1.2 Landelijke conversies

Landelijk afgestemde planningsneutrale conversies² hebben onder meer plaatsgevonden in de wo-sector Geesteswetenschappen en in de hbo-sectoren Techniek, Kunst, Groen en Economie. In de hbo-kunstensector bijvoorbeeld is een sectorplan opgesteld dat leidde tot een reductie van het aantal studenten in de bacheloropleidingen in het kunstvakonderwijs. Aan instellingen is de mogelijkheid geboden een samenhangend plan in te dienen bij de CDHO voor aanpassing van meerdere opleidingen tegelijk. Opzet is dat zo op landelijk niveau een beter inzichtelijk aanbod ontstaat, dat beter tegemoetkomt aan wensen uit de samenleving³.

Door de samenvoeging van twee of meer croho-codes kan het aantal croho-codes dalen en kan het aantal opleidingen – en de varianten en richtingen daarbinnen – per croho-nummer stijgen. De recente landelijke conversie in het economisch onderwijs leidt er bijvoorbeeld toe dat het oude aantal van vijftig croho-codes met 244 bacheloropleidingen bij 21 hogescholen wordt teruggebracht tot dertig croho-codes met 219 bacheloropleidingen.

-
- 2 Planningsneutraal betekent in deze zin volgens de CDHO dat er geen nieuwe vestigingsplaatsen bijkomen en dat hogescholen niet met locaties van bestaande opleidingen gaan schuiven. Een belangrijk uitgangspunt van een landelijke herordering is tevens dat wat een hogeschool voorheen aanbood in de nieuwe situatie behouden moet (kunnen) blijven. Dit houdt in dat er geen opleidingen of afstudeerrichtingen zullen worden afgebouwd.
 - 3 Vereniging Hogescholen, *Handreiking communicatie conversie bacheloropleidingen hoger economisch onderwijs*, Den Haag, juni 2017.

3.1.3 *Individuele leerpaden en reguliere keuzemogelijkheden*

Een belangrijke kanttekening bij het analyseren van tracks is dat studenten – ook los van tracks – vaak al een grote keuzevrijheid hebben in hun studieprogramma. Met name masteropleidingen zijn doorgaans, met de individuele keuze voor een afstudeerstage en -onderzoek en met keuzevakken, in sterke mate naar eigen voorkeuren van de student te vormen. Tracks kunnen simpelweg een bundeling zijn van keuzes die studenten toch al in de praktijk hebben. Een bundeling van enkele keuzevakken wordt dan een track. Of een gebied of subsector waarin toch al veel studenten stage lopen en afstudeeronderzoek doen, wordt een afstudeerrichting.

Ook maakt de WHW het mogelijk dat in het wo studenten helemaal naar eigen inzicht een programma samenstellen⁴. Het kan daarbij zo zijn dat een opleiding zoveel keuzemogelijkheden omvat dat er juist voor wordt gekozen om *geen* tracks aan te bieden. Wel of geen tracks aanbieden, lijkt met name bij de opleidingen die veel keuzemogelijkheden bieden een belangrijke afweging, die beide kanten op kan vallen (zie ook tekstkader hieronder).

Veel keuzemogelijkheden; wel of geen tracks

Opleidingen kunnen vanuit eenzelfde streven naar keuzeruimte wel of juist geen expliciete tracks aanbieden. In de casestudies kwamen die verschillen ook naar voren. Een eerste voorbeeld zijn opleidingen in de ICT. De ICT kenmerkt zich door een snel veranderende kennisbasis en een breed toepassingssterrein met veel mogelijkheden tot specialisaties, die elk weer een dynamische kennisbasis hebben. Opleidingen in de ICT kunnen hiermee omgaan door veel tracks (in combinatie met veel keuzemogelijkheden) aan te bieden, maar opleidingen kunnen er ook bewust voor kiezen om helemaal uit te gaan van individuele studiepaden. In een van de casussen met een ICT-opleiding stelt de onderwijsmanager: *'We bieden geen tracks omdat we uitgaan van de eigen keuzes van studenten'*.

Een ander voorbeeld is in de casestudies aangetroffen bij de hbo-bacheloropleidingen Vormgeving, waarbinnen veel specialisaties mogelijk zijn ten aanzien van de diverse manieren (zoals fotografie, tekenen, fashion design) waarop studenten zich kunnen uitdrukken binnen het domein vormgeving. De ene opleiding structureert dat in een aantal varianten, terwijl een andere opleiding de nadruk meer legt op het gemeenschappelijke en studenten daarbinnen – zonder expliciete tracks – wel laat kiezen voor een medium (zoals de camera) waarmee ze zich primair willen uitdrukken.

Daarnaast is de verschillende omgang met *minoren* een aandachtspunt bij de analyse van tracks. Bij opleidingen in zowel hbo als wo hebben studenten doorgaans een keuze uit een vaak breed aanbod van minoren. Opleidingen verschillen hoe en in hoeverre ze keuzeruimte structureren in een aanbod van tracks en in overige keuzevakken en minoren. In de praktijk komt zowel voor dat:

- een minor *onderdeel* is van een specialisatie;
- de minor *naast* de specialisatie is te kiezen, ofwel;
- de minor de specialisatie is.

3.2 Gegevensverzameling

Bij de opzet van een track is er geen speciale aanvraagprocedure of registratie nodig. Er is ook geen landelijk overzicht van alle tracks. Wel zijn er bronnen waarin tracks geregistreerd worden. Ten eerste kent Studielink de zogeheten 'alternatieve opleidingsnamen', waarbij opleidingen extra informatie (en vaak ook differentiaties) kunnen invoeren. Op dit niveau worden ook de inschrijvingen binnen Studielink verwerkt. Instellingen kunnen dit geheel naar eigen inzicht vormgeven. Ook Studiekeuze123 geeft tracks weer, met als oorsprong het 'opleidingsformulier', een applicatie waarin instellingen 'varianten' binnen een opleiding kunnen aangeven die dan als zodanig op de website van Studiekeuze123 zijn terug te vinden. Hiervan bestaat een meer geavanceerde applicatie HODEX, die een warme koppeling biedt met de instellingsadministratie. Zowel de registratie binnen Studielink als binnen Studiekeuze123 zijn vrijwillig en *niet volledig* en leiden dus niet tot een totaalbeeld van alle tracks.

4 Artikel 7.3d WHW: *Vrij onderwijsprogramma in het wetenschappelijk onderwijs*. Een student kan zelf uit onderwijsseenheden die door een instelling worden verzorgd, een programma samenstellen waaraan een examen is verbonden.

De alternatieve opleidingsnamen die bij Studielink zijn geregistreerd, bevatten veel verschillende inhoud. Na overleg met Studielink is deze bron *niet* gebruikt. De informatie op Studiekeuze123 is al beter geschikt. Studiekeuze123 gebruikt de term ‘track’ niet op de website en maakt zoals gezegd onderscheid tussen ‘varianten’ en ‘afstudeerrichtingen’ (en daarnaast nog *honours programs*). Bij het vullen van de database gebeurt het echter dat opleidingen de definities niet strikt navolgen. De website waarschuwt er ook voor dat instellingen de begrippen varianten en afstudeerrichtingen door elkaar kunnen gebruiken. Op de website c.q. in HODEX zijn dan ook voorbeelden te vinden waar richtingen worden gepresenteerd onder de kop varianten, ondanks dat daar een aparte rubriek voor is. Om toch een indicatie te krijgen van de mate waarin tracks voorkomen, is de originele bron van deze gegevens door ResearchNed opgevraagd, ingelezen en bewerkt. De Studiekeuzedatabase die ten grondslag ligt aan de website van Studiekeuze123 is daartoe allereerst ingelezen. Uit de eerste analyses is gebleken dat er in de database meer indelingen worden gehanteerd dan op de website zichtbaar zijn. Instellingen kunnen het niveau direct ondergeschikt aan een croho-opleiding verder specificeren met behulp van de volgende trefwoorden (typen): ‘regular’, ‘variant’, ‘graduation track’ en ‘honours program’. Opleidingen kunnen daarbij de naam van de track en inhoudelijke omschrijvingen toevoegen. Het veld kan ook leeg zijn. Het actuele opleidingsaanbod uit het croho is vervolgens in een database gezet. Aan het actuele croho zijn de bestanden uit de database gekoppeld, met uitzondering van de honours programma’s. Bij een eerste bestudering van de tracks is vervolgens gebleken dat:

- sommige namen van tracks meer dan één keer genoemd worden onder verschillende typen (variant, regular en graduation track);
- sommige velden qua naamgeving identiek zijn aan de opleidingsnaam waarmee er een 1-op-1 verhouding tussen de opleidingsnaam en de tracknaam is (en er dus geen sprake is van een track);
- taalvarianten van opleidingen voorkomen onder verschillende typen.

In het bestand hebben we onderscheid gemaakt in ‘varianten’ en ‘richtingen’. We hebben hiervoor allereerst het bestand zodanig ontduddeld dat een naam van een variant/richting per opleiding-instellingscombinatie nog maar één keer voorkomt. Hierna zijn alle gevallen waarvan de tracknaam gelijk was aan de opleidingsnaam *niet* als variant of richting gekwalificeerd. Vervolgens zijn separate kolommen aangemaakt voor een richting (regular of graduation track) of een variant (variant), met een waarde 1 (track of variant) of 0 (geen track of variant). De *niet-bekostigde* opleidingen en instellingen zijn buiten beschouwing gelaten vanwege te veel ontbrekende informatie. De associate degrees zijn eveneens buiten beschouwing gelaten omdat daar varianten of richtingen nauwelijks voorkomen. In het navolgende is op deze basis per opleiding-instellingscombinatie geteld hoeveel varianten en richtingen voorkomen. In totaal zijn de gegevens geanalyseerd van 2.132 bekostigde bachelor- en masteropleidingen en in het bestand opgenomen. In de volgende paragraaf wordt, met de grootste omzichtigheid en voorbehouden, verslag gedaan van deze analyses.

3.3 Het aanbod van tracks

3.3.1 Het aantal tracks

Tabel 1 laat zien hoeveel opleidingen, varianten en richtingen voorkomen in het hbo (bachelor- en masterfase). Varianten en richtingen zijn in de tabel niet opgeteld omdat ze elkaar soms overlappen (binnen een variant kunnen er ook richtingen zijn). De tabel toont dat negentien procent van de hbo-bacheloropleidingen richtingen kent en elf procent varianten. Bij de hbo-masters komt het veel minder vaak voor (8% varianten en 6% richtingen). In de wo-bachelorfase komen richtingen (36%) vaker voor dan varianten (12%). In de wo-master is er veelvuldig sprake van richtingen (43%) of varianten (27%).

Tabel 1: Varianten en richtingen in de Studiekeuzedatabase naar soort en type hoger onderwijs (rij%)

		Varianten				Richtingen			
		Geen N	%	Eén of meer N	%	Geen N	%	Eén of meer N	%
Hbo	bachelor	724	89%	88	11%	655	81%	157	19%
	master	146	92%	13	8%	149	94%	10	6%
Wo	bachelor	360	88%	47	12%	259	64%	148	36%
	master	549	73%	205	27%	432	57%	322	43%
Ho	bachelor	1.084	89%	135	11%	914	75%	305	25%
	master	695	76%	218	24%	581	64%	332	36%

Bron: Studiekeuzedatabase, Studiekeuze123

Zoals gezegd dient het bovenstaande overzicht met de nodige slagen om de arm te worden geïnterpreteerd. Instellingen vullen onderliggende bestanden onvolledig en divers in en soms is de informatie verouderd. Om die reden hebben de onderzoekers voor een aantal instellingen de resultaten van wo-masteropleidingen en voor hbo-bacheloropleidingen vergeleken met hoe instellingen zelf hun opleidingen op hun websites presenteren.

Uit die indicatieve quickscan van *alle* masteropleidingen van vijf universiteiten⁵, waaronder een technische universiteit, blijkt dat het *grote merendeel* van de masteropleidingen bij die instellingen een of meer varianten en/of richtingen herbergt. Bij één instelling is er bij slechts ongeveer de helft van de masteropleidingen een aanbod aan tracks. Bij de opleidingen die geen tracks bieden, is er meestal sprake van een grote keuzeruimte met een breed aanbod van keuzevakken. Op basis van deze websearch is te concluderen dat in de masterfase er meestal tracks zijn en – als dat niet het geval is – er vaak individuele keuzeruimte is. Als we dit afzetten tegen tabel 1 dan *lijkt* die dus een onderschatting te geven van het aantal tracks. Ook als percentages uit tabel 1 opgeteld worden tot 70 procent (27% varianten en 43% richtingen) lijkt het nog een onderschatting in vergelijking met de informatie uit de quickscan.

Bij de *bacheloropleidingen in het hbo* suggereert tabel 1 dat er bij elf procent van de opleidingen varianten zijn en bij negentien procent richtingen. Bij elkaar opgeteld zou er dan bij maximaal dertig procent van de hbo-opleidingen tracks zijn. Uit een quickscan van de websites van *alle* bacheloropleidingen van vier grote, brede hogescholen⁶, waaronder een private aanbieder, blijkt dat bij *elk* van de vier instellingen er bij ongeveer de helft van de opleidingen expliciet tracks zijn omschreven, waarbij het in bijna alle gevallen gaat om *richtingen* die in het tweede of – meestal – derde jaar kunnen worden gekozen. Enkele keren zijn er ook varianten. Uit deze quickscan kan worden afgeleid dat het aandeel van hbo-opleidingen met tracks dus waarschijnlijk *hoger* ligt dan dertig procent en dat het bij de brede hbo-instellingen meestal gaat om afstudeerrichtingen en veel minder vaak om varianten. Uit de casestudies en tabel 2 komt naar voren dat varianten aangetroffen worden in specifieke domeinen zoals de kunstopleidingen waar brede bacheloropleidingen met varianten frequent voorkomen.

3.3.2 Tracks naar sector

Tabel 2 toont het aantal varianten en richtingen naar sector. Los van de specifieke percentages geeft dit overzicht inzicht in de verschillen per sector. Hieruit komt naar voren dat er in het hbo met name varianten voorkomen bij landbouw en taal & cultuur (kunst) en in iets mindere mate bij economie, gezondheidszorg en techniek. Dat zijn ook hbo-sectoren waar er landelijke conversies zijn geweest, waarin het aantal unieke croho-codes door bundeling van croho-opleidingen afnam en het aantal varianten per croho mogelijk steeg. In het wo zijn er vooral varianten in de domeinen onderwijs, taal en cultuur, gedrag en maatschappij, natuur, recht en economie. Richtingen zijn er in het hbo vooral in de landbouw en economie en in het wo eigenlijk overal veel, behalve in het domein onderwijs.

5 Universiteit Leiden, RU Nijmegen, Tilburg University, TU Eindhoven en UvA.

6 Fontys, HvA, HAN en NCOI.

Tabel 2: Varianten en richtingen in de Studiekeuzedatabase naar soort hoger onderwijs en sector

	Varianten				Richtingen			
	Geen		Eén of meer		Geen		Eén of meer	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Hbo								
Economie	157	85%	28	15%	139	75%	46	25%
Gedrag en maatschappij	84	93%	6	7%	78	87%	12	13%
Gezondheidszorg	82	85%	15	15%	82	85%	15	15%
Landbouw	24	71%	10	29%	20	59%	14	41%
Onderwijs	260	99%	3	1%	248	94%	15	6%
Recht	2	100%	0	0%	2	100%	0	0%
Sectoroverstijgend	3	100%	0	0%	3	100%	0	0%
Taal en cultuur	73	81%	17	19%	75	83%	15	17%
Techniek	185	89%	22	11%	157	76%	50	24%
Wo								
Economie	94	81%	22	19%	75	65%	41	35%
Gedrag en maatschappij	142	76%	44	24%	111	60%	75	40%
Gezondheidszorg	82	94%	5	6%	68	78%	19	22%
Landbouw	41	91%	4	9%	15	33%	30	67%
Natuur	120	80%	30	20%	67	45%	83	55%
Onderwijs	27	55%	22	45%	46	94%	3	6%
Recht	78	80%	19	20%	67	69%	30	31%
Sectoroverstijgend	21	91%	2	9%	16	70%	7	30%
Taal en cultuur	189	66%	96	34%	154	54%	131	46%
Techniek	115	93%	8	7%	72	59%	51	41%
Ho								
Economie	251	83%	50	17%	214	71%	87	29%
Gedrag en maatschappij	226	82%	50	18%	189	68%	87	32%
Gezondheidszorg	164	89%	20	11%	150	82%	34	18%
Landbouw	65	82%	14	18%	35	44%	44	56%
Natuur	120	80%	30	20%	67	45%	83	55%
Onderwijs	287	92%	25	8%	294	94%	18	6%
Recht	80	81%	19	19%	69	70%	30	30%
Sectoroverstijgend	24	92%	2	8%	19	73%	7	27%
Taal en cultuur	262	70%	113	30%	229	61%	146	39%
Techniek	300	91%	30	9%	229	69%	101	31%

Bron: Studiekeuzedatabase, Studiekeuze123

3.3.3 Tracks zonder samenhangend vertoon met de opleiding

De vraag of er tracks zijn die onvoldoende samenhang hebben met de hoofdopleiding is niet uit de data-analyse te beantwoorden, doordat de naamgevingen van tracks hierin geen inzicht geven. Voor deze vraag richten we ons daarom tot de kwalitatieve analyses. In de interviews is ten eerste vastgesteld dat in het accreditatieproces de samenhang van tracks met een opleiding een aandachtspunt is en dat er hierover ook gerapporteerd kan worden. Er zijn geen signalen dat hierover bij accreditaties een opmerking wordt gemaakt. In de casestudies is in dit onderzoek evenmin aangetroffen dat er tracks zijn die structureel geen samenhang vertonen met de opleiding. In de veldinterviews is door de respondenten herhaaldelijk aangegeven dat als tracks zich zodanig ontwikkelen dat ze te weinig verwantschap hebben met de opleiding, deze normaliter verzelfstandigd (of aangepast) worden, ondanks drempels die daarbij worden ervaren. Wel is tijdens de interviews herhaaldelijk aangegeven dat grenzen daarbij vaak opgerekt worden (*'als het echt niet anders kan'*), of dat het alleen gebeurt als de track evident een ander profiel heeft dan de hoofdopleiding.

Een enkele keer is in de veldinterviews aangegeven dat er gezocht en geschoven moest worden om een bepaalde track (variant) onder een opleiding onder te brengen; het gebeurt wel eens dat tracks van opleiding wisselen. In met name die gevallen kunnen de grenzen van wat een samenhangend vertoon is in het zicht komen of zelfs overschreden worden.

Voorts is een kanttekening te maken dat opleidingsprofielen en leerdoelen per opleiding, mede als gevolg van landelijke conversies, relatief *algemeen* geformuleerd kunnen zijn, waardoor een (potentieel) groot aantal tracks (varianten) binnen een croho kan vallen. Dat is mede het gevolg van de trend richting brede bacheloropleidingen waarbinnen studenten in sterkere mate eigen keuzes maken en eigen studiepaden invullen. De verbindende opleidingsleerdoelen liggen dan op een relatief hoog abstractieniveau, zoals 'creativiteit'.

Brede opleidingsdoelen, weinig samenhang tussen tracks

Opleidingen kunnen relatief breed geformuleerde leeruitkomsten hanteren, waardoor er een breed palet aan tracks binnen de opleiding kan vallen. In het wo is er het voorbeeld van een masteropleiding *Biomedical Sciences* met twee relatief zelfstandige clusters binnen de master, met in elk cluster vier of vijf varianten met daarbinnen weer richtingen). Varianten en richtingen in verschillende clusters kunnen dan relatief ver van elkaar afstaan, zoals in deze masteropleiding de richting *Oncology* versus de richting *Molecular Neurosciences*.

De observatie is daarmee dat niet zozeer tracks geen samenhang hebben met de opleiding, als wel dat tracks binnen een croho-code *onderling* soms qua inhoud en loopbaanperspectief geen of weinig overlap hebben, waarbij studenten elkaar over en weer ook nauwelijks tot niet herkennen als studiegenoten.

3.3.4 *Tracks die alleen worden aangeboden op een nevenvestiging, waarbij in het croho de hele opleiding is geregistreerd*

In de casestudies is enkele keren bij hogescholen aangetroffen dat er op verschillende locaties van de instelling onder eenzelfde croho een verschillend onderwijsaanbod is met ook verschillende keuzemogelijkheden (zie ook de kadertekst hierna). Soms is het een gevolg van het niet krijgen van toestemming om een bepaald aanbod ook op een tweede locatie aan te bieden. En soms is het een gevolg van een praktische overweging om bepaalde tracks alleen op een bepaalde locatie aan te bieden, omdat de vraag er op die locatie is; in een casus was op een locatie alleen een bepaalde track (variant) te volgen en niet de andere tracks. In dit onderzoek is niet gebleken dat dit voor studenten onduidelijkheden oplevert.

Ander voorbeeld is een hogeschool die op de hoofdvestiging de croho-opleiding *Werktuigbouwkunde* aanbiedt (die leidt tot het diploma *Werktuigbouwkunde*) en op de nevenvestiging een track *Werktuigbouwkunde* als onderdeel van de brede bachelor *Engineering* (leidende tot het diploma *Engineering* met de aantekening *Werktuigbouwkunde*). In dit geval is hier bewust voor gekozen, vanwege relatief lage studentaantallen op de nevenvestiging.

Bij een verschillend aanbod op verschillende locaties binnen dezelfde croho kan het dus voorkomen dat twee studenten hetzelfde diploma hebben van dezelfde opleiding binnen een hogeschool, maar los van elkaar een (deels) ander programma hebben gevolgd.

Verskillend aanbod op verschillende vestigingen

In de casestudies is aangetroffen dat er bij hogescholen met meerdere locaties een verschillend aanbod per locatie was. Wittenborg University of Applied Sciences bijvoorbeeld biedt op de locatie Amsterdam binnen de bacheloropleiding *International Business Administration* alleen de track *Entrepreneurship & Small Business* aan, omdat in Amsterdam vooral de vraag van studenten naar die track zit. In overweging is om die track te verzelfstandigen. Een ander voorbeeld is Avans dat de bacheloropleiding *Chemie* op twee locaties aanbiedt, met op elke locatie evenwel een ander programma met andere specialisaties. Reden is onder meer dat de opleiding *Chemie* op de ene locatie een snijvlakvariant heeft samen met de opleiding *Biologie*. Omdat de opleiding *Biologie* op de andere locatie niet wordt aangeboden, valt daar ook die gezamenlijke track weg. Bij Avans is ook goed te zien hoe een verschillend aanbod op verschillende locaties elkaar ook weer kan *stimuleren*. De opleiding *Chemie* biedt Avans op de locatie Breda al sedert lang aan. Dit is deels een relatief klassieke *chemie*-opleiding, met klassieke richtingen in enerzijds organische en anderzijds analytische *chemie*. De opleiding op de locatie Den Bosch is hedendaagser ('opgefrist') opgezet, met richtingen *Food & Pharma* en *Forensische chemie*. Dat inspireert weer de locatie Breda tot ook innovatie van het curriculum. Zo kunnen verschillen tussen nevenvestigingen binnen dezelfde opleiding leiden tot curriculumontwikkeling.

In de bovenstaande voorbeelden gaat het steeds om *varianten* van een opleiding. Bij richtingen is in dit onderzoek niet waargenomen dat op een locatie alleen een bepaalde afstudeerrichting kan worden gevolgd. Dat ligt ook niet voor de hand; de invulling van een afstudeerrichting – naast toegesneden vakken – krijgt vaak vooral vorm in de keuze voor een stage en afstudeeropdracht en dat zijn studieonderdelen waarbij de onderwijslocatie er eigenlijk niet toe doet.

3.4 Conclusies

Het landelijke aanbod aan tracks is erg lastig precies te analyseren omdat de beschikbare databestanden door instellingen op een wisselende manier worden gevuld. Een betrouwbare analyse van het tracksaanbod vergt eigenlijk dat er per opleiding (in een steekproef) een analyse is van het feitelijke onderwijsaanbod. Uit de data-analyse blijkt dat negentien procent van de hbo-bacheloropleidingen richtingen kent en elf procent varianten en dat tracks bij hbo-masters sporadisch voorkomen. In de wo-bachelorfase komen richtingen (36%) vaker voor dan varianten (12%). In de wo-masterfase is er veelvuldig sprake van richtingen (43%) of varianten (27%). Een quickscan – ter ondersteuning – van het complete voltijds masteraanbod bij vijf universiteiten en het complete voltijds bacheleraanbod bij vier brede hogescholen levert op dat de schatting op basis van de databestanden waarschijnlijk een *onderschatting* oplevert van het werkelijke aantal tracks. Bij de masteropleidingen in het wo is op basis van de quickscan eerder te concluderen dat tracks (richtingen en varianten) vrij algemeen voorkomen en dat – als er geen tracks zijn – er een grote individuele keuzeruimte is. Bij de bacheloropleidingen in het hbo is op basis van de quickscan te concluderen dat ongeveer de *helft* van de hbo-opleidingen expliciet richtingen (specialisaties) aanbiedt.

4 Besluitvorming over en afwegingen bij tracks

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat de vraag centraal wat de overwegingen bij instellingen en opleidingen zijn bij het vormgeven van het onderwijsaanbod, met of zonder tracks, en hoe de besluitvorming daarover loopt. De inzichten uit dit hoofdstuk komen voort uit interviews bij opleidingen en onderwijsinstellingen die zijn afgenomen in de periode februari-april 2018. Het aanbod van hoger onderwijs is zeer divers; niet verrassend zal zijn dat daarbinnen vele overwegingen mee kunnen spelen bij de feitelijke vormgeving van het onderwijs. Het relatief beperkte aantal interviews is dan ook niet representatief voor alle meningen binnen het gehele ho-veld (mede gelet op de grote diversiteit die er in het ho is), maar de weergave van de interviews geeft wel de reikwijdte aan van overwegingen die een rol kunnen spelen. Sommige overwegingen keerden in bijna elk interview terug, andere overwegingen zijn enkel in bijzondere gevallen van toepassing. In het algemeen is er steeds per casus een eigen afweging van de voor- en nadelen van een track of van een zelfstandige opleiding. Sommige instellingen, zoals de Universiteit Utrecht en de TU Delft, hebben centrale kaders voor het opleidingsaanbod en de keuzeruimte daarbinnen en hanteren ook een centrale sturing daarop. Bij andere instellingen zijn faculteiten en opleidingen relatief vrij in het opzetten van tracks, binnen budgettaire en kwalitatieve kaders.

4.2 Voordelen van een afzonderlijke croho-code

Het vaakst genoemd als voordeel van een afzonderlijke croho-code is *'niets'*. Deze respondenten zien dus geen enkele voordeel bij het omvormen van een track tot een zelfstandige opleiding. De respondenten die de voordelen van het omvormen van een track (een variant) tot een zelfstandige opleiding wel (deels) zien, omschrijven dat meestal als de versterkte mogelijkheid om een eigen inkleuring en invulling en een eigen gezicht aan het onderwijsprogramma te geven. Ook kan naar buiten toe de opleiding duidelijk worden gepositioneerd.

Opgemerkt is hierbij dat het wel eens binnen een opleiding bij medewerkers opkomt om een track te verzelfstandigen, zodat die track inderdaad meer vrijheden en een eigen gezicht kan krijgen als aparte opleiding. Maar als dan blijkt hoeveel *'gedoe'* dat oplevert, dan ebt, zo stelt een geïnterviewde, het animo doorgaans weg. In andere casussen werd de wens van de inrichting van een zelfstandige opleiding opgeschort, vanwege het tijdpad dat daarmee gepaard gaat. Uit veel interviews komt naar voren dat drempels voor een nieuwe opleiding afschrikkend werken. Pas als het format en de inhoud echt niet (meer) als track passen bij een opleiding wordt een eigen croho-opleiding overwogen, eerder niet. Hier langer mee wachten, kan de innovatie van het onderwijsaanbod echter ook hinderen (zie ook kadertekst).

Tracks stimuleren vernieuwing, maar kunnen die uiteindelijk ook hinderen

Tracks bieden mogelijkheden om de opleiding te *vernieuwen*. De opzet van tracks biedt immers mogelijkheden om binnen de grenzen van de leeruitkomsten van de opleiding meer ruimte te zoeken. Als een track zich verder ontwikkelt, meer los van de opleidingsleeruitkomsten, dan kan echter aanvankelijk de reflex zijn om die ontwikkeling te *beperken*, om zo de track binnen de opleidingskaders te houden en de lasten van de opzet en het aanbieden van een afzonderlijke opleiding te ontlopen. In deze fase *belemmeren* de kenmerken van het ho-stelsel in voorkomende gevallen dus de innovatie en de differentiatie van het opleidingsaanbod. In de casestudies stelt een geïnterviewde dat in de praktijk de aanvraag nieuwe opleiding wordt *'ontlopen'*. Het kost zoveel moeite en levert zo weinig op, dat inpassing in een bestaande master veel logischer is. Pas als een track zich evident en onvermijdelijk buiten de kaders van de opleiding ontwikkelt, komt de aanvraag nieuwe opleiding in beeld en kan de ontwikkeling van de track verder gaan. In dit onderzoek is niet nader onderzocht hoe sterk dit mechanisme is, maar duidelijk is wel dat de mogelijkheid van tracks binnen het huidige stelsel niet in alle gevallen de innovatie van opleidingen ondersteunt en deze juist ook kan hinderen. Tracks worden thans feitelijk gestimuleerd om zo lang mogelijk binnen de kaders van een opleiding te blijven.

Anderzijds stellen veel geïnterviewden dat bij tracks er doorgaans voldoende mogelijkheden zijn om het programma eigen cachet en kleur te geven. Richting studenten is de meest gemaakte opmerking dat het voor hen niet veel uitmaakt; bij varianten focussen studenten zich doorgaans op een bepaalde variant en zien die als hun opleiding. De genoemde voordelen van een eigen croho-code lijken daarmee dus niet uniek voor zelfstandige opleidingen. Met name bij varianten lijken vaak de marges om een eigen profiel aan de variant mee te geven relatief groot.

Een ander genoemd voordeel van een zelfstandige opleiding is dat bij de accreditatie er intensiever naar aparte opleidingen kan worden gekeken dan naar tracks binnen opleidingen. Gesteld is hierbij dat de tijd die een visitatiecommissie neemt om een opleiding te beoordelen niet wezenlijk verschilt of er nu geen tracks zijn of er tien varianten zijn. Dat heeft als nadeel dat welkome feedback en constructieve kritiek ten aanzien van specifieke tracks vanuit het accreditatieproces kan worden gemist in het geval er veel tracks zijn. Dit is in dit onderzoek niet nader onderzocht; er bestaan ook geen kaders of regels voor, omdat in de accreditatie het niveau van de opleiding en niet dat van tracks het uitgangspunt is.

4.3 Voordelen van tracks

De voordelen van tracks binnen een opleiding worden veel breder gezien en ook als veel zwaarder wegend beschouwd dan de voordelen van een eigen croho-opleiding. De voordelen van tracks zijn ten eerste te duiden als de *nadelen* die kleven aan de opzet van een nieuwe opleiding. Veelgenoemde nadelen van een eigen croho-opleiding zijn dat een extra opleiding veel lasten en extra's met zich meebrengt zoals een macrodoelmatigheidstoets, toets nieuwe opleiding, een eigen opleidings- en examencommissie en een extra accreditatie- en visitatielast. In het algemeen is de insteek in het ho- veld dat alleen als het echt niet anders kan een track wordt verzelfstandigd tot een opleiding. Een track binnen een bestaande opleiding wordt meer praktisch, efficiënter en goedkoper geacht en geeft meer flexibiliteit.

Andere genoemde voordelen van tracks zijn:

- Tracks hebben als bijkomend voordeel dat ze een natuurlijke manier bieden om kleinschaligheid binnen grote opleidingen te organiseren. Meermaals is genoemd dat er wel een minimale schaalgrootte nodig is om een track op te zetten. Dat is nodig vanuit efficiëntieoverwegingen en omdat een minimale omvang nodig is voor community-vorming onder studenten en docenten. Vaak is opgemerkt dat tracks goed organiseerbaar zijn vanaf een grootte van circa twintig studenten.
- Een brede bachelor met tracks biedt een gemeenschappelijke basis aan studenten en verbindt de docenten uit de verschillende routes beter met elkaar dan bij afzonderlijke opleidingen en biedt zo meer mogelijkheden voor community-vorming. Anderzijds bieden tracks toch duidelijke en voor studenten en voor het werkveld herkenbare richtingen. Een brede opleiding met verschillende tracks verbetert aldus het zicht op verschillen tussen die tracks, terwijl het gemeenschappelijk 'domein' voor de community zelf en voor de buitenwereld in stand blijft. De gezamenlijke croho-code accentueert daarbij dat de basiscompetenties voor de tracks dezelfde zijn.
- De markt vraagt om brede bachelors, studenten vragen om eigen keuzeruimte. Tracks geven vorm aan die gegroeide behoefte aan brede vorming en anderzijds individuele leerpaden. Voorbeeld zijn de ICT-opleidingen met een zeer dynamische kennisbasis, waarbij het accent veelal ligt op het geven van een basis met daarna eigen individuele accenten en routes per student, waarbij het vermogen om in de praktijk door te leren en zich te ontwikkelen vooral belangrijk is.

- Tracks binnen een opleiding hebben als voordeel dat samenwerkingsprojecten met studenten van de verschillende tracks binnen die opleiding sneller en beter opgezet kunnen worden. Er kunnen dus sneller en sterker verbindingen tussen tracks worden gelegd. Vaak is aangevoerd dat het werkveld binnen een opleidingsgebied bestaat uit een complex aan verwante disciplines die moeten samenwerken en elkaar moeten snappen; tracks vullen die diversiteit tijdens de studie al in. Het gaat dan met name om tracks waarin er een (zekere mate van) *rol*specialisatie is en veel minder om *context*specialisaties (zie kadertekst).

Met tracks vanuit een groter geheel naar de opleiding kijken

De HAN biedt bij de bacheloropleiding Automotive bewust een brede opleiding aan met in een latere fase dan voorheen een specialisatiemogelijkheid. Reden is dat volgens de HAN de markt vraag om generalisten c.q. breed opgeleide technici en niet om hyperspecialisten. Belangrijk is vooral dat de verschillende functies in een keten binnen een autobedrijf elkaar moeten kunnen snappen en kunnen samenwerken en daartoe dezelfde basisopleiding hebben gevolgd. Dat geldt zowel voor de monteur, de ontwerper als de verkoopdirecteur, waarvoor er wel aparte tracks (richtingen) beschikbaar zijn.

- Met de opzet van een track kan een instelling bewust de behoefte peilen aan een bepaalde opleiding. Die track kan dan vanaf de start al deels buiten het opleidingsprofiel vallen, maar de intentie is er dan ook vanaf de start om de track zodra het kan te verzelfstandigen.
- Met tracks kan aan bepaalde studenten bewust een sterkere identiteit meegegeven worden, door een aantal keuzevakken te bundelen die voor studenten een herkenbaar en gewaardeerd geheel opleveren (zie kadertekst).

Met tracks de keuzeruimte labelen

In de casusstudies is er het voorbeeld van een masteropleiding Gametechnologie die aansluit op een bacheloropleiding ICT. In de bacheloropleiding zit keuzeruimte, waaronder keuzevakken gametechnologie. Om studenten die al weten dat ze gaan kiezen voor de master Gametechnologie al in de bachelorfase een identiteit mee te geven, zijn de keuzevakken gametechnologie gelabeld als een specialisatie. In wezen is er echter geen verschil met andere keuzevakken die geen track zijn. Dit voorbeeld toont ook aan dat het in de praktijk lastig is te onderscheiden tussen keuzevakken, minoren en tracks.

- De eigen identiteit van groepen studenten kan via tracks ook heel goed worden benadrukt via contextgebonden richtingen. Met name bij brede bacheloropleidingen in het hbo is zichtbaar dat er veel contextgebonden richtingen (zie ook verderop) zijn, die studenten de mogelijkheid bieden om zich nader te focussen op de sector waarin ze (willen) werken. Dat is vooral ook zichtbaar bij de opleidingen die zich richten op werkende studenten; die studenten (en hun werkgevers) hechten vaak aan een track die herkenbaar aansluit bij de sector waarin ze werkzaam zijn (zie kadertekst).

Met tracks aansluiten bij de diverse werkkringen van studenten

Opleidingsinstituut NCOI trekt veel werkende studenten en biedt daarom veel werkveld-/contextgebonden richtingen aan, veelal ingevuld met minoren. Dat biedt een grotere herkenbaarheid voor de student en voor diens werkgever en meer mogelijkheden om de opleiding op een specifieke context of de subsector waarin de student werkzaam is toe te spitsen.

4.4 Overige, algemene overwegingen

Naast de bovenstaande overwegingen wordt uit de interviews duidelijk dat de opleidingen zich bij het aanbod van tracks primair laten leiden door de vraag vanuit het werkveld en de belangstelling bij studenten. Genoemd is daarbij ook een nadrukkelijk verzoek vanuit het werkveld of de beroepsvereniging om een zelfstandige opleiding aan te bieden. Sommige beroepsgroepen, zoals notarissen of klinisch verloskundigen, hechten – vaak vanuit eisen van een beroepsregister – aan een zelfstandige opleiding en niet een track, als basis voor de beroepsuitoefening. De keuze voor de tracks in de wo-masterfase komt daarnaast vaak mede voort uit de aansluiting bij onderzoeksthema's van de opleiding/faculteit.

Capaciteitsoverwegingen zijn belangrijke randvoorwaarden: een te groot aanbod van tracks verdunt de studentengroep. In de casestudies is in ongeveer de helft van de gevallen gemeld dat de omvang van de totale opleiding de mogelijkheden ten aanzien van tracks bepaalt/beperkt. In de casussen is er het voorbeeld van een opleiding met veel studenten die het zich kan veroorloven om (contextgebonden) tracks op te zetten die aansluiten bij de vraag van het werkveld, waarbij er bij die opleiding de indruk is dat kleinere concurrenten dat ook zouden willen, maar er de schaalgrootte niet voor hebben. Schaalgrootte geeft daarmee een concurrentievoordeel in een opleidingsgebied met veel behoefte aan tracks. Niet aangetroffen overigens is het doelbewust opknippen van opleidingen in tracks met als primair doel om kleinschaligheid te organiseren. De inhoudelijke motivatie c.q. de vraag vanuit het veld lijken steeds primair bepalend.

In de casussen is ook aangetroffen dat de behoefte aan keuzeruimte en individuele trajecten er juist toe kan leiden dat er *geen gestructureerde tracks* worden aangeboden. Aparte tracks binnen het programma verstoren daar de filosofie van breed opleiden en van daaruit individuele accenten leggen. Dat komt met name voor bij opleidingen met snel wisselende en brede kennisbases zoals in de ICT en de bètatechniek. Tracks zijn in deze zin ook te zien als een fase tussen enerzijds een uniforme (basis)opleiding en anderzijds sterk geïndividualiseerde leerpaden.

4.5 Bijzondere redenen/situaties

Eén van de casussen betrof dat enkele jaren terug een aantal zelfstandige opleidingen met een gezamenlijke propedeuse binnen een juridische faculteit, onder een landelijke *numerus fixus* kwamen te vallen. Hierdoor ontstond een obstakel om na de propedeuse tussen die opleidingen over te stappen; dan zou formeel de *fixus* omzeild worden. Daarop is besloten om de opleidingen als tracks op te nemen in een brede bacheloropleiding. Bijkomend voordeel daarvan was dat een overstap tussen tracks voortaan niet meer telde als uitval in het kader van de prestatieafspraken. Ander (maar volgens de betrokken geïnterviewde niet primair bepalend) voordeel in deze casus was dat de administratieve lasten en accreditatielasten afnamen doordat de aparte opleidingen niet meer afzonderlijk geaccrediteerd hoefden te worden.

Een bijzondere situatie ontstaat als vanwege gewenste conversies bekostigingsvoorwaarden veranderen. In een casus betreft dat de situatie dat een variant binnen een bekostigde hbo-master als zelfstandige masteropleiding niet meer bekostigd zou worden voor het aantal studiepunten dat de opleiding wil aanbieden (> 60 EC). Dit beïnvloedt de afweging om de track te verzelfstandigen (zie kadertekst).

Bekostigingsregels compliceren de afweging bij een hbo-masteropleiding

De Hogeschool Rotterdam biedt de bekostigde hbo-masteropleiding Physician Assistent (150 studiepunten/EC) aan. Deze masteropleiding bevat een track Klinische Verloskunde (KV), die net als de hoofdmaster volledig bekostigd is door de overheid. Thans speelt dat het register Beroepen in de Gezondheidszorg (BIG) uitgebreid wordt met een deelregister (specialistenregister) voor klinisch verloskundigen. De beroepsvereniging en het register hebben daarbij de wens geuit dat de track Klinisch Verloskundige wordt verzelfstandigd tot een masteropleiding ter grootte van 120 EC. Echter, de bekostiging van hbo-masteropleidingen is aan regels onderworpen; onder meer moet een masteropleiding die meer dan 60 EC omvat, in de wet zijn genoemd als uitzondering op de regel dat een bekostigde hbo-masteropleiding niet meer dan 60 EC kan omvatten. De masteropleiding KV is nu niet in de wet opgenomen als een bekostigde hbo-masteropleiding voor meer dan 60 EC. Daarmee ontstaat de situatie dat een opleiding KV als track wel wordt bekostigd, maar als identieke zelfstandige opleiding niet.

4.6 Bekostigd versus niet-bekostigd onderwijs

Het belangrijkste verschil tussen bekostigd en niet-bekostigd onderwijs lijkt te kunnen worden teruggevoerd op verschillen in doelgroepen van opleidingen. Bij private opleiders – en bij de deeltijdopleidingen van bekostigde opleiders – hebben studenten veelal een betaalde baan en weten zij vaak veel beter wat ze willen leren en wat ze missen aan kennis. Ook willen ze vaker kennis die toegesneden is op hun eigen werkveld. Dit in tegenstelling tot jonge studenten die meer gebaat zijn bij brede bachelors met diverse afstudeerrichtingen en de keuze voor een track hiermee kunnen uitstellen. Bij werkende studenten passen duidelijk afgebakende, gestructureerde opleidingen met veel gelegenheid om nauw aan te sluiten bij de specifieke werkkringen van studenten. De behoefte aan contextgebonden opleiden betreft bij uitstek dan ook de private opleiders. Dat leidt dan bijvoorbeeld tot tracks als ‘innovatiemanagement in de zorg’, specifiek voor werkenden in de zorg, binnen een bredere bacheloropleiding bedrijfskunde. Die richtingen komen dus vooral voort uit een behoefte om een brede, algemene opleiding sectorspecifiek in te vullen.

4.7 Besluitvorming over tracks

De besluitvorming over tracks kan, naast uiteraard op het niveau van de betrokken opleiding/faculteit, op twee niveaus worden beïnvloed:

- het landelijke niveau (sectorale afspraken);
- het instellingsbestuur dat kaders stelt en beslist.

Landelijke afspraken over opleidingen-, profielen- en studierichtingenaanbod zijn - zoals al aangegeven - met name in hbo-sectoren mede bepalend geweest voor de opzet van de opleidingen en tracks daarbinnen.

Of en de mate waarin sectorale afspraken of centrale instellingskaders van belang zijn, wisselt sterk. Veel opleidingen melden dat ze binnen hun instelling autonomie hebben bij het opzetten van tracks, zolang ze maar binnen wettelijke en budgettaire kaders blijven. Andere instellingen hanteren nadrukkelijk centrale kaders, zoals in het geval van de Universiteit Utrecht, waarbij er vaste formats zijn voor de opzet van opleidingen en de keuzeruimte daarbinnen (zie tekstkader). Binnen de casestudies is ruwweg te stellen dat bij de helft van de opleidingen er autonomie is en dat bij de andere helft het centrale niveau (het CvB) kaders stelt en/of het definitieve besluit neemt over tracks.

Universiteit Utrecht: centrale kaders voor tracks

De Universiteit Utrecht hanteert een eigen onderwijsvisie en opleidingsmodel dat voor alle opleidingen geldt. De kern van het model is brede bacheloropleidingen - met veel keuzeruimte - die aansluiten op selectieve masteropleidingen die verschillende varianten (programma's genaamd) bevatten. Die programma's worden gepresenteerd als zelfstandig te volgen studies. Accent ligt op multi- en interdisciplinaire aanpakken en zoveel mogelijk kleinschalig onderwijs. De masterprogramma's bieden daarbij het sterkst de inhoudelijke profileringsruimte. De universiteit is momenteel bezig met een herijking van het gehele masteraanbod, waarbij in principe het aantal programma's zou moeten verminderen. Hierbij is een verzelfstandiging tot een opleiding ook een optie. Kernprincipe is dat een master of programma moet passen bij het eigen profiel van de UU, dat de omvang van een track of opleiding community-vorming toelaat (er moet een voldoende volume zijn) en er geen verdunning optreedt. Hiertoe heeft de UU een soort interne doelmatigheidstoets ontwikkeld. Volgens de UU spelen kostenaspecten geen hoofdrol. In principe is het kostenefficiënter om minder tracks aan te bieden, maar dat past niet bij het streven van de UU naar kleinschalig en gedifferentieerd onderwijs.

4.8 Overwegingen bij context- versus rolspecialisaties

Naast het onderscheid tussen richtingen en varianten is hiervoor inhoudelijk gezien al op meerdere momenten een onderscheid gemaakt tussen contextspecialisaties en rolspecialisaties.

- *Contextspecialisaties* definiëren we als tracks die eenzelfde leerdoel hebben en beroepsinvulling geven, maar in een andere context. Voorbeeld is een bacheloropleiding Events management, met specialisaties voor onder meer podia en de culturele sector. Ander voorbeeld is een masteropleiding Geschiedenis met de richting Middeleeuwen; als historicus zijn dezelfde competenties nodig, maar die kunnen zijn toegepast op verschillende periodes. De gevraagde inhoudelijke (contextgebonden) kennis kan verschillen, maar de professionele rol is dezelfde. De *overweging* om contextgebonden specialisaties aan te bieden, is vaak om aan te kunnen sluiten bij de diversiteit in het werkveld.
- *Rolspecialisaties* zijn tracks die een verschillende rolinvulling bieden binnen een opleidingsgebied en deels andere competenties eisen. De afgestudeerden uit de verschillende tracks dienen samen te kunnen werken, maar doen dat vanuit een andere rol en inhoud. Voorbeeld in de casestudies is de bacheloropleiding Automotive: na een gemeenschappelijke basisopleiding zijn er specialisaties mogelijk in bijvoorbeeld *vehicle technology* of *business management*.

Het onderscheid is niet altijd helder of direct evident. Bij de varianten binnen de opleiding *Vormgeving* bijvoorbeeld gaat het om studenten die elk een eigen rol kunnen nemen in een project (als bijvoorbeeld decorontwerper of tekstschrijver) maar voor wie wel dezelfde leeruitkomsten gelden ten aanzien van ontwerpen, uitvoeren, creativiteit en dergelijke. De indruk is dat contextspecialisaties het meest voorkomen, maar dat is niet nader onderzocht.

Bij richtingen zijn de afstudeerstage en de afstudeeropdracht vaak het zwaartepunt. De keuze voor een richting bepaalt dan de afstudeeropdracht en de stageplek. Dat geldt in elk geval sterk voor contextspecialisaties. In feite geldt dat zonder een expliciet aanbod van tracks de student vaak in vergaande mate dezelfde keuzes had kunnen maken. Zonder de track 'attractieparken' kan een student immers ook gewoon stage lopen bij de Efteling. Extra is dan eventueel dat (enkele) inhoudelijke vakken worden toegespitst op de track. In deze zin zijn contextgebonden afstudeerrichtingen een natuurlijk deel van de opleiding; ze bieden nadere invulling aan voorkeuren en mogelijkheden die studenten toch al hadden wat betreft de stage en de afstudeeropdracht. Afsplitsing tot een zelfstandige opleiding is dan normaliter niet aan de orde noch gewenst, omdat voor alle studenten dezelfde leerdoelen en basisprincipes blijven gelden.

Dit verandert als in een bepaalde context/werkveld binnen een opleidingsgebied andere competenties en leerdoelen relevant worden. Als dat optreedt dan komt normaliter, zo blijkt uit de interviews, ook de vraag op van verzelfstandiging. Dit komt doordat rolspecialisatie (deels) andere competenties kan vragen. De voordelen van het bundelen van rolspecialisaties in een opleiding zijn anderzijds in de veldinterviews ook herhaaldelijk benadrukt: het biedt goede mogelijkheden voor multidisciplinaire samenwerking en projecten binnen het verband van een opleiding.

4.9 Conclusies

Opleidingen ervaren grote voordelen als het gaat om tracks. Uit de interviews blijkt nagenoeg unaniem dat de inhoudelijke motivatie c.q. de vraag vanuit het veld (werkgevers en studenten) steeds primair bepalend is voor het tracksaanbod. Tracks hebben het voordeel dat ze een natuurlijke manier bieden om kleinschaligheid binnen grote opleidingen te organiseren. Een track moet daarbij wel groot genoeg zijn om community-vorming onder studenten en docenten mogelijk te maken: een te groot aanbod van tracks verdunt de studentengroep. Een grote opleiding die het zich kan veroorloven om veel tracks aan te bieden, heeft daardoor een voorsprong op kleine concurrenten.

Daarnaast kunnen tracks ervoor zorgen dat er een juiste balans kan worden aangebracht tussen verbreding en de behoefte aan individuele leerpaden. Tracks hebben daarbij nog het voordeel dat samenwerkingsprojecten met studenten van de verschillende tracks binnen die opleiding sneller en beter opgezet kunnen worden.

Organisatorisch kunnen opleidingen voordeel behalen vanwege de mogelijkheid keuzevakken te bundelen en hiermee de identiteit van de hoofdopleiding te versterken en te verduidelijken voor studenten. Ook werd een flexibele aansluiting bij de herkenbaarheid voor het beroepenveld als positief argument genoemd evenals de mogelijkheid om te kunnen experimenteren met de inrichting van een nieuw (eventueel later te verzelfstandigen) opleidingsonderdeel. Tot slot komt de keuze voor tracks mede voort uit onderzoeksthema's van opleidingen.

Uit de veldinterviews kwamen ook strategische overwegingen naar voren, zoals bijvoorbeeld de overweging die voortvloeit uit de prestatieafspraken tussen de minister van OCW en instellingen. Switchen tussen verwante tracks telt niet als uitval; switch tussen verwante opleidingen wél. Ook in het kader van numerus fixus kunnen opleidingen strategische overwegingen hebben om juist wel of geen tracks te starten. Een bijzondere situatie werd aangetroffen in het kader van bekostigingsvoorwaarden voor hbo-masters die belemmerden om een track om te zetten in een zelfstandige hbo-masteropleiding.

De veldinterviews bevestigen daarnaast in belangrijke mate de indrukken uit de oriënterende interviews. In de veldinterviews is beaamd dat het stelsel van hoger onderwijs niet stimuleert om tracks om te zetten in afzonderlijke opleidingen en dat er nauwelijks voordelen aan zijn verbonden. Enkel biedt een zelfstandig croho eventueel betere mogelijkheden om een eigen inkleuring en een eigen gezicht aan het onderwijsprogramma te geven. Anderzijds stellen veel geïnterviewden dat bij tracks er doorgaans ook voldoende mogelijkheden zijn om het programma een eigen gezicht te geven. Voorts kan een zelfstandige opleiding bij de accreditatie mogelijk meer aandacht krijgen, zodat welkome feedback en constructieve kritiek niet worden gemist. Ten slotte geldt dat in gereguleerde beroepen zoals in de zorg of het juridisch domein, er een nadrukkelijk verzoek vanuit het werkveld of de beroepsvereniging kan zijn om een zelfstandige opleiding in plaats van een track aan te bieden.

Geïnterviewden bevestigen dat het stelsel in de hand werkt dat er een divers geheel aan tracks ontstaat. De drempels voor een zelfstandige opleiding worden als afschrikkend ervaren (macrodoelmatigheidstoets, toets nieuwe opleiding, terugkerende accreditatielast daarna). Een zelfstandige croho-opleiding wordt overwogen op het moment dat een track qua format en/of inhoud niet (meer) past bij een opleiding, eerder niet. Hiermee wachten kan soms overigens de innovatie van het onderwijsaanbod ook hinderen.

De besluitvorming ligt meestal bij de opleiding zelf waarbij het centraal niveau wel soms meebeslist; soms zijn er duidelijke instellingskaders die voor alle opleidingen gelden. Bij een universiteit met nadrukkelijk centrale kaders (bijv. de Universiteit Utrecht) wordt momenteel het tracksaanbod herijkt op de vraag of het aanbod nog wel past bij het profiel van opleidingen.

5 Communicatie over tracks

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat een analyse centraal van de wijze waarop opleidingen over hun tracks communiceren. De resultaten in dit hoofdstuk zijn gebaseerd op een analyse van websites van de geselecteerde casestudies door een groep studenten. Zij hebben gekeken naar duidelijkheid en consistentie van de communicatie. Daar waar het onderdeel 'communicatie' in de interviews met opleidingsverantwoordelijken aan bod is gekomen, is dit eveneens verwerkt in dit hoofdstuk.

5.2 Communicatie van instellingen over tracks

In de casestudies bleek meermaals dat de informatie op de website van de instellingen enige toelichting behoefde of niet helemaal (op elk detail) correct of actueel was of dat – in tegenstelling tot wat men zelf aangaf – er meerdere termen door elkaar gebezigd werden voor tracks. Daarmee is niet gezegd dat de communicatie over tracks en opleidingen over een brede linie onhelder is. Doorgaans lagen praktische redenen hieraan ten grondslag, zoals een centraal format voor de beschrijving van opleidingen dat niet altijd goed paste of een onvoldoende gevoel van eigenaarschap bij de wijze van communiceren over opleidingen. Het indiceert ook dat het lastig is om bij een dynamisch aanbod, met meerdere informatieoutlets en met vaak meerdere communicatiemedewerkers op zowel centraal als decentraal niveau die binnen de instelling bij de communicatie betrokken zijn, alle opleidingsinformatie correct en compleet te houden. Gezien de onvoldoende actuele weergave van tracks op de website Studiekeuze123 is het van belang dat ten minste de informatie op de opleidingswebsites kloppend is. Dat dit niet altijd het geval is, behoeft binnen instellingen nadere aandacht.

5.3 Opleidingsbeschrijvingen: onderscheid track of opleiding helder?

De informatie die instellingswebsites verschaffen over tracks is sterk afhankelijk van de vraag of het een variant of een richting betreft. Bij *varianten* is ten eerste vast te stellen dat het onderscheid tussen een variant en een opleiding op websites van opleidingen/instellingen niet altijd helder is. In een aantal gevallen worden opleidingen en varianten nevenschikkend, op dezelfde wijze, op websites gepresenteerd. In het algemeen is de informatie over varianten uitgebreid. Varianten hebben doorgaans een eigen pagina met informatie over de inhoud, studieprogramma, studiebelasting en beroepsmogelijkheden. De webpagina's van varianten lijken vaak sterk dan wel geheel op die van opleidingen. Zeker wanneer er sprake is van inconsistentie in het gebruik van de termen, kan dit leiden tot onduidelijkheid of het om een opleiding of om een track gaat.

De meeste instellingen vermelden wel de croho-code van de opleiding op de website. De betekenis hiervan zal waarschijnlijk voor aspirant-studenten onbekend zijn. Geïnterviewden bij opleidingen melden ook dat in hun waarneming het onderscheid tussen opleiding en variant studenten ook niet of nauwelijks interesseert en voor hen in wezen ook niet van belang is. De oriëntatie van studenten is bij veel opleidingen nadrukkelijk op een bepaalde variant gericht. Ook identificeren studenten zich vaak met een bepaalde variant en minder met de opleiding waarbinnen de variant valt.

Voor studenten is het verschil tussen tracks en opleidingen geen issue. Uit gesprekken met studenten kwam, weliswaar soms wat aarzelend, naar voren dat het duidelijk is dat de officiële opleidingsnaam op het diploma vermeld wordt. Geen van de geïnterviewde studenten kon zich een problematische situatie in dit kader herinneren. Conclusie is dat de vermelding op het diploma voor studenten geen rol van betekenis speelt, ook niet als gevraagd werd naar de situatie dat men twee tracks volgt. De geïnterviewde studenten waren overigens ook niet bekend met een dergelijke situatie, ook niet uit hoofde van hun lidmaatschap van de opleidingscommissie.

Per saldo is bij varianten het verschil met een opleiding vaak subtiel of bijna niet zichtbaar. Daarbij geldt dat ‘de’ opleiding vaak feitelijk niet bestaat, met name in de wo-masterfase. De keuze voor een opleiding impliceert vaak de keuze voor een track. De opleiding zelf is als zodanig niet studeerbaar. Voorbeeld is de masteropleiding *Publiekrecht* van de UvA, die als zodanig niet te volgen is; studenten kiezen voor een van de drie mastertracks: Gezondheidsrecht, Staats- en bestuursrecht of Strafrecht. Een student zal dan desgevraagd niet melden dat hij of zij Publiekrecht studeert, maar bijvoorbeeld Strafrecht.

Als het gaat om een *afstudeerrichting* in de eindfase van de opleiding, dan is de verstrekte informatie op websites veel minder omvangrijk dan bij de varianten en wordt er over het algemeen weinig (en soms geen) nadere informatie verschaft over de tracks. In alle onderzochte casussen – en ook in de quickscan bij de vijf universiteiten en de vier hogescholen – is bij de informatie op websites over richtingen wel steeds duidelijk dat de richting pas later in de opleiding een optie is. In de veldinterviews blijkt dat studenten gedurende hun opleiding zich nader bewust worden van richtingen (de specialisatie- en overige keuzemogelijkheden). Studenten hebben gedurende hun opleiding ook de tijd om zich nader te oriënteren op richtingen en zich vertrouwd te maken met de opzet van de opleiding. Verwarring van een richting (specialisatie) met een complete opleiding is hiermee doorgaans niet aannemelijk.

5.4 Gehanteerde terminologie door instellingen en opleidingen

In de casestudies is het beeld uit de oriënterende interviews bevestigd dat opleidingen en instellingen in de praktijk vele verschillende termen gebruiken en binnen dezelfde opleiding/instelling ook vaak verschillende termen door elkaar hanteren. In veel gevallen worden er binnen alinea’s, of zelfs zinnen, al verschillende termen gebruikt om te verwijzen naar een track. Twintig nader onderzochte instellingen gebruiken in de praktijk 28 verschillende termen om tracks te benoemen⁷. De meest voorkomende benamingen voor tracks zijn specialisatie, opleiding/studie en programma. De termen zijn onder te verdelen in zes categorieën: opleiding, specialisatie, programma, richting, major en overig. De term ‘track’ wordt door instellingen weinig gebruikt. Binnen de casestudies wordt de term specialisatie het vaakst gebruikt, gevolgd door de termen major, afstudeerrichting, variant, leerroute en programma.

Opleiding (18x):	opleiding (6x), studie (6x), bachelor, master, discipline
Specialisatie (15x):	specialisatie (11x), specialisatierichting, masterspecialisatie, expertisegebied
Programma (15x):	programma (5x), keuzeprogramma, studieprogramma, masterprogramma, profiel
Richting (12x):	richting, studierichting, route, leerroute, track
Major (9x):	major, afstudeerrichting, uitstroomprofiel, afstudeerprofiel
Overig (5x):	minor, course, veld, keuzeruimte, vakgebied

Voor het basale onderscheid tussen richtingen en varianten worden in het algemeen wel verschillende termen gebruikt. Termen als specialisatie, richting, thema en major zijn meestal voorbehouden aan afstudeerrichtingen binnen een opleiding. Termen als variant, programma en studie worden meestal alleen gebruikt voor varianten van een opleiding. Uit de naamgeving is dus in het algemeen wel af te leiden om welke hoofdvorm het gaat. Echter, bijvoorbeeld de Universiteit Leiden gebruikt de termen masterprogramma’s en masterspecialisaties door elkaar als bedoeld wordt op mastervarianten. Er is dus geen haarscherpe afbakening mogelijk van varianten en richtingen op basis van naamgeving alleen. Bij contextspecialisaties versus rolspecialisaties is aan de toevoeging vaak – maar zeker niet altijd – te zien om welk type track het gaat. Bij een opleiding *Management* zijn er dan bijvoorbeeld de contextgebonden specialisaties ‘Management in de zorg’ en ‘Management in de culturele sector’.

⁷ Bij een steekproef van twintig verschillende bachelor- of masteropleidingen.

5.5 Verschillen in communicatie op websites

In de vorige paragraaf maakten we melding van het feit dat termen die worden gebruikt om tracks en richtingen aan te duiden uiteenlopend zijn en soms inconsistent worden toegepast binnen instellingen en/of opleidingen. Uit de inventarisatie van de websites van de opleidingen komen verder weinig verschillen in communicatie tussen hogescholen en universiteiten en tussen sectoren binnen instellingen naar voren. Informatie over opleidingen en tracks is doorgaans goed vindbaar. De meeste instellingen gebruiken ook nagenoeg dezelfde structuur: een opleidingspagina met algemene informatie en mogelijkheden tot doorklikken naar meer inhoudelijke informatie over het programma. Door deze structuur is het vaak snel duidelijk dat er tracks zijn binnen de opleiding. Die worden ook benoemd als keuzemogelijkheden en zijn – bij richtingen – meestal ook duidelijk gepositioneerd binnen de opleiding. Met een paar keer klikken is doorgaans duidelijk in welke fase van de studie er richtingen (keuzes en specialisaties) zijn. Dit laat onverlet – zoals studenten in de interviews ook melden (zie volgend hoofdstuk) – dat een precies inzicht in de omvang, de bijzonderheid en de meerwaarde van tracks in voorkomende gevallen lastig kan zijn. Daarmee is de vindbaarheid van tracks naar de mening van de onderzoekers voldoende, maar laat een precies inhoudelijk inzicht soms te wensen over. De websites van niet-bekostigde instellingen bevatten soms minder uitgebreide informatie over tracks dan websites van bekostigde instellingen.

5.6 Verschillen instellingswebsites en Studiekeuze123

In veel gevallen is het via Studiekeuze123 mogelijk om enige informatie te krijgen over de varianten of afstudeerrichtingen door erop te klikken. Dit is vaak een deel van de algemene informatie van de instellingssite. Voor geen enkele opleiding is het mogelijk om alle benodigde informatie bij Studiekeuze123 te halen. De communicatie van Studiekeuze123 is in alle gevallen dus relatief weinig informatief en vaak deels niet correct. Dit roept de vraag op of de weergave van afstudeerrichtingen en varianten op Studiekeuze123 in de huidige vorm gehandhaafd moet blijven. Voor een meer volledig beeld is het aspirant-studenten aan te raden om voor inhoudelijke informatie in elk geval ook de instellingssite te raadplegen. Ook in de casestudies is meermaals gebleken dat de informatie die Studiekeuze123 over opleidingen en tracks geeft, afwijkt van de actuele stand van zaken, zoals die van de informatie op de instellingswebsites en de nadere toelichting door onderwijsmanagers is af te leiden. Dat kan vooral liggen aan het niet doorgeven van wijzigingen door de instelling. In enkele gevallen was de beschreven situatie deels al minstens enkele jaren verouderd. Tracks worden soms ook dubbel of juist niet vermeld.

5.7 Voor- en nadelen van een croho-registratie van tracks

Uit de wijze waarop wordt gecommuniceerd over tracks en de inspanning die het de onderzoekers heeft gekost om een beeld te krijgen van het aantal tracks, doemt als vanzelfsprekend de vraag op of een centrale registratie behulpzaam zou zijn in het bieden van inzicht in de gelaagdheid van het opleidingsaanbod. Uit de interviews en analyses blijkt dat varianten overwegend duidelijk zijn aan te wijzen en dus eenvoudig ook apart zouden kunnen worden benoemd. Het gaat om zelfstandige programma's onder een breder croho-label die als zodanig goed herkenbaar en te duiden zijn. Opleidingen communiceren naar studenten ook nadrukkelijk over varianten en studenten zijn ook primair gericht op de variant van voorkeur en veel minder op de opleiding die in het croho is opgenomen. Studenten zien – zoals ook hiervoor is aangegeven – het verschil tussen een opleiding en een variant amper.

Een aparte registratie van varianten is mogelijk dan ook niet zo'n grote stap. Het is echter de vraag wie op een dergelijke registratie zit te wachten. De voordelen hiervan zien individuele studenten zelf niet zo; voor hen maakt het weinig uit, variant of opleiding. Ook instellingen zitten mogelijk niet op een toename van administratieve lasten te wachten. Bovendien zou registratie geen recht doen aan de dynamiek in het hoger onderwijs. Registraties moeten worden onderhouden en geactualiseerd. Met name studentenorganisatie en – zij het in mindere mate – organen zoals NVAO, CDHO en Studiekeuze123, zijn wel voorstander van een betrouwbare en complete registratie van varianten. Zij zien hierbij als belangrijkste voordeel dat beleidsmatig relevante informatie (zoals over aantallen deelnemers, selectie, uitval) beter beschikbaar kan komen voor beleidsmakers en studiekeuzers.

Bij tracks in de zin van afstudeerrichtingen is de situatie veel diffuser. In tegenstelling tot varianten is er geen duidelijke eenheid of definitie waarover consensus bestaat. Richtingen verschillen onderling sterk, qua opzet en omvang. Er zou eerst een duidelijke grens moeten worden bepaald die deze tracks afscheidt van andere vormen van (kleinere) specialisaties (verdieping en verbreding) en keuzemogelijkheden, voordat een formele, sluitende registratie van tracks mogelijk en zinvol is. Thans is een formele registratie van richtingen niet aan te bevelen.

5.8 Conclusies

Uit de analyse van de communicatie komen geen indicaties dat er voor studenten belangrijke onduidelijkheden zijn. De vindbaarheid van de tracks is goed; tracks staan meestal beschreven bij de nadere uitleg over het programma. Zittende studenten vinden gaandeweg hun weg binnen de opleiding als het gaat om richtingen. Voor aankomende studenten kan het soms wel een klus zijn om het onderscheid tussen opleidingen en varianten of richtingen helder te krijgen. Studiekeuze123 geeft weinig houvast. Websites van opleidingen zouden een duidelijke, eenduidige structuur en terminologie moeten betrachten en het onderhoud van de sites waar nodig meer serieus moeten nemen. Toch lijkt dit alles niet tot grote problemen te leiden. Kern is hierbij:

- het verschil tussen een variant en een opleiding is niet altijd helder maar doet nauwelijks ter zake voor een student; die ziet de variant als zijn of haar opleiding;
- studenten zijn op de hoogte van de opleidingsnaam die op het diploma getoond wordt;
- bij richtingen zijn de variatie en keuzemogelijkheden vaak heel groot, maar hebben studenten gedurende hun studie tijd om daarmee vertrouwd te raken.

Uit dit onderzoek volgt dat een aparte registratie van varianten voordelen kan hebben, vooral steun heeft bij studentenorganisatie en ook relatief makkelijk te organiseren zou kunnen zijn, omdat varianten relatief eenvoudig zijn te identificeren. Nieuwe studiekeuzers en studenten die een variant moeten kiezen, hebben in de huidige registraties momenteel onvoldoende handvatten om de implicaties van de keuze (bijv. voor het beroepsperspectief) te kunnen overzien. In het volgende hoofdstuk komt dit element aan de orde als verslag wordt gedaan van gesprekken met studenten. De vraag is daarnaast of registratie meerwaarde heeft voor instellingen, zeker als hier extra administratieve lasten tegenover staan en een registratie mogelijk een flexibele reactie op ontwikkelingen zou kunnen frustreren. Een low-impact benadering waarbij meer initiatief bij Studiekeuze123 komt te liggen bij het (actief) verzamelen van informatie over tracks, zou een werkbare tussenoplossing kunnen zijn. Overigens geldt de vraag naar registratie niet voor de richtingen, waarbij de variatie groot is en er geen sprake is van een eenduidige definitie.

6 Perspectief van studenten

6.1 Inleiding

Tot slot belichten we het perspectief van studenten. Centraal hierin staat hoe studenten het aanbod van tracks ervaren, de voorlichting over tracks en hun visie op voor- en nadelen. Is het duidelijk hoe een track zich verhoudt tot de opleiding als geheel en wat dit betekent voor het diploma dat studenten ontvangen en voor hun perspectieven op de arbeidsmarkt? Dit hoofdstuk is gebaseerd op een tweede ronde interviews met studentenorganisaties en interviews met studenten (geleding van opleidingscommissies): 24 studenten van negentien verschillende opleidingen (10 hogescholen en 9 universiteiten). Het betreft de volgende opleidingen:

<i>Hogescholen</i>	<i>Universiteiten</i>
<ul style="list-style-type: none">▪ Bedrijfskunde▪ Biologie en Medisch Laboratoriumonderzoek (2x)▪ Built Environment▪ Business en IT Management▪ ICT▪ Informatica▪ Journalistiek▪ Pedagogiek▪ Social Work	<ul style="list-style-type: none">▪ Biomedical Sciences▪ Filosofie▪ Geschiedenis (2x)▪ Psychologie▪ Bouwkunde▪ Sociale Geografie en Planologie▪ Sociologie▪ Sustainable Energy Technology

In de volgende paragrafen besteden we aandacht aan de belangrijkste resultaten. De gesprekken met studenten laten een heel gevarieerd beeld zien met meer of minder zware kanttekeningen bij de communicatie of het aanbod van tracks. Per saldo zijn er geen grote problemen naar voren gekomen. Dit hoofdstuk beschrijft dit brede beeld.

6.2 Hoe ervaren studenten het beleid rondom tracks?

De meeste studenten staan neutraal tegenover de keuzes die ze hebben in de bachelorfase; het is immers zoals het is. Bij drie opleidingen waarvan studenten zijn geïnterviewd was het programma recent aangepast. In twee gevallen waren de studenten positief over de veranderingen; het programma sloot in de nieuwe vorm beter aan bij eisen vanuit het beroepenveld en ontwikkelingen in het vakgebied. In het derde geval was de onduidelijkheid nog erg groot en was men kritisch. Bij één bacheloropleiding was er volgens de student te weinig keuzeruimte, wat op zich als gegeven aanvaard werd. Maar dat men zelfs bij de eindopdracht niet kan anticiperen op de master die men wil gaan doen, werd als kritisch punt genoemd.

Studentenorganisaties hebben een overkoepelende blik. Zij signaleren dat instellingen tracks deels strategisch inzetten om studenten aan te trekken. In een paar gesprekken met studenten wordt dit beeld ook bevestigd. Gesteld is dat instellingen goed beseffen dat studenten worden aangetrokken door 'modieuze' namen en door een relatief vergaande mate van specialisatie die een diepgang suggereert. Opleidingen kunnen daarbij volgens studenten doorschieten in hun streven tracks te benoemen. Eén geïnterviewde student beaamt dit en ziet tracks deels als een 'farce'; dat wil zeggen specialisaties die meer aan samenhang en verdieping beloven dan ze waarmaken en die in de praktijk uit weinig meer bestaan dan een verzameling van relatief losstaande, weinig samenhangende keuzevakken. Een andere geïnterviewde student stelt hierbij dat voorafgaand aan de keuze voor tracks het belang ervan werd benadrukt, maar dat na de start in de tracks het bindende element binnen tracks vrijwel onzichtbaar was en verder ook geen rol meer speelde.

Overzicht opmerkingen studentenorganisaties

- Het is onduidelijk of het mogelijk is om na afstuderen een tweede track binnen dezelfde opleiding te volgen.
- De aantekening op het diploma bij het volgen van meerdere tracks is soms onduidelijk.
- Bij numerus fixus en selectie kunnen per track binnen een croho toelatingseisen verschillen.
- Bij tweetaligheid: soms is het alleen één track die in het Engels wordt aangeboden en niet de gehele opleiding terwijl voorlichting iets anders suggereert.
- Er is weinig structurele informatie beschikbaar over arbeidsmarktkansen op tracksniveau.
- Instellingen gaan heel verschillend (en inconsistent) om met voorlichting over tracks: soms worden varianten en opleidingen naast elkaar (nevenschikkend) gepresenteerd.
- In de accreditatieprocedure is er minder tijd beschikbaar om tracks te bekijken: bij tracks en varianten kan dat schuren.
- Vertegenwoordiging van alle tracks in een opleidingscommissie is niet altijd het geval: komt de variant dan niet te ver van de OC te staan?
- Informatie op Studiekeuze123 verschilt van die op instellingswebsites.
- Marketingoverwegingen spelen een rol bij de naamgeving van tracks.
- Voor werkgevers is het lastig in te schatten wat de waarde is van allerlei tracks en varianten: er zijn binnen eenzelfde croho grote verschillen binnen en tussen instellingen.
- Met name na de bachelorfase zijn er zoveel mogelijkheden dat het voor studiekeuzers onoverzichtelijk kan zijn ('zeer onoverzichtelijk' en een 'jungle', zijn termen die worden genoemd).
- Communicatie vanuit instellingen wisselt en is soms inconsistent.
- Er zijn tracks die in stand gehouden worden vanwege de vrees dat die als zelfstandige opleiding in een toetsprocedure zouden sneuvelen.

De individuele keuzeruimte werd door sommigen belangrijker gevonden dan het in pakketten gebundelde tracksaanbod. Een andere student meldt dat inhoudelijke verschillen tussen twee tracks door de opleiding vooraf werden benadrukt, maar dat daarna bij een afstudeeropdracht studenten uit beide tracks geschikt bleken en het allemaal '*weinig verschil meer leek te maken*' welke track iemand had gevolgd. Enkele studenten melden dat tracks soms zo overlappen dat met een enkel extra keuzevak een student een tweede track kan volgen.

Studenten ervaren verder als positief:

- De voorlichting, het liefst gedurende de hele studie, opdat studenten weten wat er mogelijk is, welke implicaties keuzes hebben voor arbeidsmarktkansen en er ook tijdig over na kunnen denken. Dit gebeurt in de vorm van voorlichtingsmiddagen, stage-/banenmarkten, er aandacht aan geven tijdens de les en bij de studiebegeleiding.
- Ruime mogelijkheden om individuele keuzes te kunnen maken.
- Een duidelijke structuur in de studie, als houvast bij alle mogelijkheden die er zijn.
- Een brede start met een latere specialisatie. In een breed eerste jaar kan men zich nog dan verder oriënteren, voordat men een keuze maakt.
- De mogelijkheid om later nog te switchen naar een andere track.
- Een logisch, overzichtelijk aanbod van tracks. Specialisaties die het hele vakgebied bestrijken, maar niet zoveel keuze dat er nauwelijks onderscheid meer is tussen de verschillende tracks.
- Aandacht voor aansluitende masters, ook in het hbo. Dit is niet altijd het geval. Zo is er een voorbeeld van een universitaire bacheloropleiding waarvan de tracks geen relatie vertoonden met de specialisaties in de 'aansluitende' master en een hbo-opleiding waar er een ontmoedigingsbeleid werd gevoerd (of volledig gebrek was aan informatie) om na de bachelor een master te gaan volgen en zich hierop voor te bereiden door middel van een track of specialisatie.

Sommige geïnterviewde studenten zien tracks die eigenlijk verzelfstandigd zouden kunnen of moeten worden tot een zelfstandige opleiding, maar waarbij er het vermoeden is (ofwel het bij de opleidingscommissie bekend is) dat het (vooralsnog) niet verzelfstandigen een gevolg is van de hoge drempels die men bij een verzelfstandiging ervaart. Er zijn ook tracks waarbij de onderlinge verschillen juist zo groot zijn dat in de beleving van de geïnterviewde student de deelnemende studenten onderling vrijwel geen gemeenschappelijkheid hebben.

De masterfase kent soms geen tracks, soms zijn het er meer dan tien. De meeste studenten staan hier neutraal tegenover. Een enkeling benoemt de grote keuze als positief, een ander juist als negatief. De student zonder keuzemogelijkheid vindt het jammer dat er geen tracks zijn.

Wat als negatief wordt ervaren:

- Onduidelijkheid over aansluitende masters. Welke vakken zijn verplicht voor welke master? Zijn er vakken die je zowel in de bachelor, als in de master kunt volgen?
- Onduidelijkheid over beroepen en banenkansen.
- Een verkeerd beeld hebben van wat een track inhoudt. Ze worden bijvoorbeeld breder gepresenteerd dan dat ze zijn, of het is niet duidelijk welke specialisatie een track is en welke een aparte opleiding.
- Slechte voorlichting, waardoor studenten niet weten welke keuzes en verplichtingen er zijn.
- Te weinig keuzemogelijkheden.
- Teveel keuzemogelijkheden, waardoor het overzicht ontbreekt.
- Onduidelijkheid onder eerstejaars over wat er mogelijk is.
- Niet kunnen afstuderen in twee richtingen.
- Praktische problemen, bijvoorbeeld moeten wachten op de goedkeuring van een examencommissie voor het volgen van een vak aan een andere instelling, waardoor het vak al vol zit als de toestemming eindelijk komt.
- Onduidelijkheid over certificeringen die voor bepaalde beroepen vereist zijn en waar bij de keuzemogelijkheden binnen de track rekening gehouden had moeten worden.

Studenten zien dat er een zeer divers en onvergelykbaar aanbod is ontstaan, dat in veel gevallen een welkome keuzeruimte aan studenten biedt. Maar zij zien ook dat tracks worden benut om verschillen tussen opleidingen en tussen vergelijkbare tracks/opleidingen van verschillende instellingen te overdrijven, waardoor studenten juist minder goed opties tegen elkaar kunnen afwegen. Soms zijn de verschillen evenwel zo groot, dat een afsplitsing meer op zijn plaats is. Het is lastig voor studenten om vast te stellen hoe tracks exact van elkaar verschillen qua inhoud, uniciteit en perspectieven.

6.3 Voorlichting over tracks

Eerder zijn kritische kanttekeningen geuit over voorlichting aan studiekeizers. Hoewel tracks en differentiaties vaak goed vindbaar zijn op websites, bestaat er geen toegankelijk en vergelijkend overzicht van alle tracks in Nederland. Dat maakt dat vergelijken lastig is. Studenten zijn van mening dat binnen de eigen opleiding de informatie in de oriëntatiefase duidelijk en voldoende was. Men ziet hierbij ook een verantwoordelijkheid bij de student zelf om actief voorlichtingsbijeenkomsten en open dagen te bezoeken. Enkele studenten hadden vooraf geen duidelijk beeld van de tracks, maar tijdens de opleiding werd voor hen tijdig helder wat de mogelijkheden waren. Gaandeweg vinden studenten hun weg binnen de opleiding. Eén student vond de informatie in de oriëntatiefase onvoldoende; het betrof hier een opleiding die net een nieuw programma had ingevoerd.

Over de hele linie ervaren studenten dat als je je goed oriënteert, het onderwijsaanbod doorgaans voldoende duidelijk is. Kanttekening is – naast de bovenstaande kanttekeningen bij het overdrijven van verschillen tussen en de samenhang binnen tracks – dat studenten in de overgang van een bacheloropleiding naar een masteropleiding veel keuzemogelijkheden zien, maar dat sommige studenten ervaren dat ze binnen de bacheloropleiding een soort ‘*tunnelvisie*’ opgelegd krijgen of dat juist de aansluiting diffuus is. Dit komt doordat de voorlichting in de beleving van die studenten sterk of alleen is gericht op de direct aansluitende masteropleidingen bij de eigen instelling en opleiding. Informatie over alternatieve mogelijkheden en tracks, ook buiten de eigen instelling, is veel lastiger te verkrijgen; daar moet de student zelf achteraan. Met name in het hbo schiet de voorlichting over de mogelijkheden een master te gaan volgen, soms tekort.

6.4 Gevolgen van tracks voor het diploma en het arbeidsmarktperspectief

Geen van de nader bekeken opleidingen – met één uitzondering – informeert vooraf expliciet over de invloed van een track op het diploma. Er was bij een enkele student sprake van de beschikbaarheid van kwantitatieve gegevens over arbeidsmarktkansen na het volgen van tracks. Wel werd er bij veel opleidingen informatie gegeven over beroepsperspectieven. Doorgaans konden studenten goed aangeven wat tracks betekenen voor de beroepsloopbaan. Dit baseren zij op voorlichting door de opleiding en evenementen zoals bedrijvendagen. Bij de geïnterviewde studenten bleek soms ook onduidelijkheid te bestaan in hoeverre het diploma een weergave zal zijn van de specialisaties en verbredingen die studenten gedurende hun opleidingstraject hebben ingevuld. Men weet het meestal simpelweg niet goed of heeft zich er (nog) niet in verdiept. Er is overigens geen indicatie dat studenten zich hier erg druk over maken. Bij studentenorganisaties bestaat onduidelijkheid over de mogelijkheid of een student na afstuderen binnen dezelfde opleiding en instelling nog een tweede track mag of kan volgen. Individuele studenten, zo bleek uit de interviews, hebben hier geen mening over omdat het niet aan de orde is geweest.

6.5 Conclusies

Over het geheel genomen waarderen studenten het erg als zij een individuele leerroute kunnen samenstellen en voldoende keuzemogelijkheden hebben, weliswaar na een periode van brede oriëntatie. De geïnterviewde studentenorganisaties betonen zich voor een belangrijk deel kritisch over het aanbod van tracks. Verschillen tussen tracks kunnen weinig inzichtelijk zijn. In voorkomende gevallen zijn tracks weinig meer dan bij elkaar geplaatste keuzevakken, waarbij tracks soms weinig van elkaar verschillen. Dit komt ook tot uiting in een paar gesprekken met studenten. Andere tracks bij andere opleidingen verschillen juist enorm van elkaar, soms zo sterk dat studentgroepen binnen een opleiding gene enkel raakvlak meer hebben. Volgens studenten overdrijven opleidingen soms het belang van tracks en zou een student binnen een vrij aanbod van keuzevakken en afstudeerkeuzes zelf ook (of beter) – eventueel begeleid door een mentor – een individuele leerroute kunnen inrichten.

Bijlage 2: Korte typering casestudies

De casestudies zijn geselecteerd omdat er sprake was van – in mindere of meerdere mate – ‘bijzonderheden’, zoals de aanwezigheid van veel tracks of van verschillen tussen vergelijkbare opleidingen bij verschillende instellingen. Voor enkele opleidingsgebieden (zoals Vormgeving, Rechten en business administration/bedrijfskunde) zijn opleidingen bij meerdere instellingen betrokken. Bij de korte beschrijving hieronder is de eerder beschreven tweedeling gehanteerd:

- een *variant* biedt vanaf de start van de opleiding een (hoofdzakelijk) eigen programma,
- een *richting* biedt specialisatie ná een gemeenschappelijk programma.

HBO opleidingen

- (1) [Bacheloropleiding Vormgeving](#), met twaalf relatief zelfstandige varianten met meerdere opleidingscommissies. Eén studievariant wordt aangeboden op twee locaties, met per locatie een verschillende invulling van die variant.
- (2) [Bacheloropleiding Vormgeving](#), met een gemeenschappelijk eerste en tweede jaar. Formeel zijn er geen tracks, maar elke student specialiseert zich na het tweede jaar wel in een ‘medium’ (zoals fotografie) binnen vormgeving, wat vooral vorm krijgt binnen stages en het afstudeertraject.
- (3) [Bacheloropleiding International Business Administration](#), met tien varianten, waarbij een variant op een tweede locatie wordt aangeboden. De aansluitende professionele master kent vier varianten.
- (4) [Bacheloropleiding Leisure & Events Management](#) met een gemeenschappelijk eerste jaar en daarna vijf richtingen die een contextgebonden uitwerking bieden voor een branche/niche in de vrijetijdseconomie.
- (5) [Bacheloropleiding Bedrijfskunde](#) met de keuze uit 20 richtingen in het derde jaar die een contextgebonden verdieping of verbreding bieden, bijvoorbeeld voor de sportsector.
- (6) [Bacheloropleiding International Business](#) met vier varianten die voortkomen uit een recente samenvoeging van drie verwante opleidingen, aangevuld met een nieuw ontwikkelde variant. De vier varianten hebben deels dezelfde en deels eigen leeruitkomsten, in een eigen context. De opleiding streeft in de toekomst naar een curriculum met volledig dezelfde leeruitkomsten, toegepast op verschillende contexten en werelddelen (talen).
- (7) [Bacheloropleiding Chemie](#), met op de ene locatie twee studierichtingen en op de tweede locatie een anders opgezet programma met vier richtingen.
- (8) [Bacheloropleiding Automotive](#) met in de eerste drie semesters een gemeenschappelijk programma en daarna de keuze uit vijf studierichtingen (rolspecialisaties) met elk eigen beroepsperspectieven.
- (9) [Bacheloropleiding Engineering](#) die op locatie 1 een samenvoeging is van drie opleidingen tot een brede opleiding Engineering en waarin in het eerste jaar een brede technische basis wordt gelegd, waarna studenten kiezen uit drie richtingen die eigen programma’s bieden, waaronder een track Werktuigbouwkunde. Op locatie 2 zijn de aparte opleidingen met een eigen croho gehandhaafd, waaronder een opleiding Werktuigbouwkunde.
- (10) [Bacheloropleiding ICT](#) met vijf varianten. Er is een grotendeels gezamenlijk eerste jaar, daarna loopt het programma uiteen. Binnen de tracks is er veel keuzeruimte, dat invulling geeft aan het streven van de opleiding dat ‘elke student een eigen curriculum’ heeft. De leerroutes hebben in de eindfase elk weer specialisatiemogelijkheden (richtingen).

- (11) [Masteropleiding Physician Assistant \(PA\)](#) met een richting Klinische Verloskunde (KV), waarbij de beroepsvereniging vraagt om deze richting te verzelfstandigen in een masteropleiding KV. Dit heeft gevolgen voor de bekostiging; de hbo-master PA is in de wet opgenomen als bekostigde opleiding die in aanmerking komt voor bekostiging voor meer dan 60 studiepunten, de master KV niet.

WO opleidingen

- (12) [Bachelor- en masteropleidingen Rechten](#), waarbij de bachelorfase een brede juridische opleiding zonder tracks biedt en enkele zelfstandige bacheloropleidingen zoals Notarieel Recht. De Masterfase biedt een master Rechtsgeleerdheid met diverse varianten en enkele zelfstandige masteropleidingen zoals Notarieel Recht. Twee inhoudelijk overlappende masteropleidingen op het terrein van internationaal recht worden in de toekomst samengevoegd in één croho.
- (13) [Bachelor- en masteropleidingen Rechten](#), waarbij voorheen zelfstandige bacheloropleidingen met een gezamenlijke propedeuse zijn samengevoegd tot een brede bacheloropleiding met meerdere afstudeerrichtingen en een gezamenlijk eerste jaar, waarbij de inhoudelijke veranderingen ten opzichte van de oude situatie beperkt zijn. De masterfase zit in een transitie naar drie Engelstalige masters, die aansluiten op de richtingen in de bachelorfase.
- (14) [Bachelor- en masteropleidingen Rechten](#), met een bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid met naast de hoofdrichting de mogelijkheid van twee richtingen die deels een eigen programma hebben vanaf het tweede jaar. Daarnaast zijn er twee aparte bacheloropleidingen Notarieel recht en Fiscaal recht, zonder tracks. De masterfase biedt een master Rechtsgeleerdheid met negen varianten en enkele aparte masters, waaronder Jeugdrecht.
- (15) [Masteropleiding Linguistics](#), met tien varianten die zijn ontstaan vanuit eerder bestaande, zelfstandige masteropleidingen die als tracks onder het brede label Taalwetenschappen zijn geschaard.
- (16) [Bacheloropleiding School of Business and Economics](#), met een gemeenschappelijk eerste jaar met daarna vijf afstudeerrichtingen, veel mogelijkheden tot maatwerk en in jaar drie de keuze voor subrichtingen (majors) in sommige richtingen.
- (17) [Bacheloropleiding Bestuurs- & Organisationswetenschappen](#), met twee richtingen die verspreid over de opleiding worden ingevuld en waarbinnen weer thema's kunnen worden gekozen. De beide richtingen sluiten aan op drie masteropleidingen met elk eigen afstudeerrichtingen.
- (18) [Bacheloropleiding Bestuurs- en Organisationswetenschap](#), die een brede, interdisciplinaire opleiding biedt, met een grote mate van keuzevrijheid in het tweede en derde studiejaar en de keuze uit zes richtingen/leerkringen. De aansluitende masterprogramma's bieden een mix van een gemeenschappelijk programma, een keuzeprogramma en een afstudeertraject.
- (19) [Bacheloropleiding Informatica](#), met veel eigen keuzeruimte en binnen die vrije ruimte ook de keuze voor de richting Gametechnologie. Het aansluitende aanbod aan masters is divers, waarbij de masteropleidingen meerdere varianten bieden.
- (20) [Bacheloropleiding Politics, Psychology, Law and Economics \(PPLE\)](#), met een eerste gemeenschappelijk jaar en daarna de keuze voor vier richtingen, met behoud van ook gemeenschappelijke vakken. De opleiding is een samenwerking tussen drie faculteiten, waarbij elk van de samenstellende opleidingen ook als zelfstandige bacheloropleiding wordt aangeboden.
- (21) [Bachelor- en masteropleidingen Psychologie](#), met in de bachelorfase geen tracks maar – zoals overal wel gebruikelijk – wel keuzevakken en een masterfase die vier aansluitende masters biedt, met diverse keuzes en varianten.